l-appell intavolat mis-soċjetà kjamata fil-kawża huwa irritu u null, u dan proprju ma jottemporax ruħu mad-dispożizzjonijiet tas-subartikoli (2) u (3) tal-artikolu 8 tal-Kap. 380

MALTA

QORTI TAL-APPELL

(Kompetenza Inferjuri)

ONOR. IMĦALLEF LAWRENCE MINTOFF

Seduta tas-16 ta' Ġunju, 2021

Appell Inferjuri Numru 320/2017/1 LM

Elmo Insurance Limited (C 3500) kif surrogata fid-drittijiet tal-Assigurat tagħha Joseph Calvagna u l-istess Joseph Calvagna (K.I. nru 408059M)

***vs*.**

Kunsill Lokali Pembroke, Kunsill Lokali San Giljan, Awtorità tat-Trasport f'Malta u b'digriet tal-11 ta' Diċembru 2017 ġie kjamat in kawża l-konsorzju bl-isem Environmental Landscaping Consortium Limited

Il-Qorti,

<u>Preliminari</u>

1. Dan huwa appell magħmul mis-soċjetà kjamata fil-kawża **Environmental Landscaping Consortium Limited** [minn issa 'l quddiem "is-soċjetà kjamata fil-

kawża”] mis-deċiżjoni mogħtija fid-19 ta’ Novembru, 2019, [minn issa ’l quddiem “id-deċiżjoni appellata”], mit-Tribunal għal Talbiet Żgħar [minn issa ’l quddiem “it-Tribunal”], li permezz tagħha ddeċieda t-talba tar-rikorrenti s-soċjetà **Elmo Insurance Limited (C 3500) kif surrogata fid-drittijiet tal-assikurat tagħha Joseph Calvagna u l-istess Joseph Calvagna (K.I. nru 408059M)**, [minn issa ’l quddiem “l-appellati”], fil-konfront tal-intimati **l-Kunsill Lokali Pembroke, il-Kunsill Lokali San Ġiljan, l-Awtorità għat-Trasport f’Malta** [minn issa ’l quddiem flimkien “l-intimati”], u anki fil-konfront tal-istess soċjetà kjamata fil-kawża, kif ġej:

“I. Jilqa’ l-eċċezzjoni preliminari sollevata mill-Awtorità għat-Trasport f’Malta, mill-Kunsill Lokali ta’ Pembroke u mill-Kunsill Lokali ta’ San Ġiljan u jiddikjara li dawn mhumiex leġittimu kontradittur fil-konfront tat-talba attriċi;

II. Jiċħad l-eċċezzjonijiet kollha tal-kumpannija kjamata in kawża, Environmental Landscaping Consortium Limited;

III. Jilqa’ t-talba tal-atturi u jiddikjara lill-kumpannija kjamata in kawza, Environmental Landscaping Consortium Limited, bħala unikament responsabbli għall-akkadut sinistru subit mill-atturi;

IV. Jikkundanna lill-istess kjamata in kawża, Environmental Landscaping Consortium Limited tħallas lill-atturi in linea ta’ danni s-somma fl-ammont komplessiv ta’ tmien mija, sitta u għoxrin Euro u tlieta u disgħin ċenteżmi (€826.93ċ).

L-ispejjeż kollha ta’ dawn il-proċeduri għandhom ikunu a karigu tal-kjamata in kawża, Environmental Landscaping Consortium Limited, inklużi l-ispejjeż tal-ittra uffiċjali maħruġa fil-25 ta’ Ottubru, 2016, bl-imgħax legali fuq l-ammont ta’ €826.93ċ mill-20 ta’ Lulju, 2017 (data tal-preżenti sejħa ġudizzjarja) sad-data tal-pagament effettiv u finali.”

Fatti

2. Il-fatti ta' dan l-appell jirrigwardaw pretensjoni għall-ħlas tas-somma ta' tmien mija u sitta u għoxrin Euro u tlieta u disgħin ċenteżmu (€826.93), kif magħmula mill-appellati fil-konfront tal-intimati u tas-soċjetà kjamata fil-kawża. Din is-somma tirrappreżenta d-danni sofferti mill-appellat Joseph Calvagna, kif assikurat mis-soċjetà appellata, fejn din għamlet tajjeb għas-somma ta' €626.93, filwaqt li d-danni rimanenti fis-somma ta' €200.00 batihom l-imsemmi appellat, kollox riżultat tal-ħsara li sofriet il-vettura tal-appellat hekk kif waqa' zokk fuqha waqt li kienet qegħda tinstaq minn Darren Calvagna fi Triq il-Profs. Walter Ganado, Prembroke, fl-4 ta' Mejju, 2016.

Mertu

3. L-appellati istitwew il-proċeduri odjerni permezz tal-preżentata ta' Avviż tat-Talba fl-20 ta' Lulju, 2017 quddiem it-Tribunal, fejn talbu sabiex l-intimati jew min minnhom jinżammu unikament responsabbli għad-danni subiti minnhom riżultat ta' dak l-akkadut, u dan flimkien mal-ispejjeż tal-ittra uffiċjali tal-25 ta' Ottubru, 2016 u bl-imgħax legali b'effett minn dik id-data kontra l-imsemmija intimati.

4. L-intimata l-Awtorità għat-Trasport wieġbet fil-21 ta' Awwissu, 2017, fejn eċċepiet preliminarjament li hija ma kinitx il-leġittima kontradittriċi, u fil-mertu li l-pretensjonijiet u l-allegazzjonijiet tal-appellati fil-konfront tagħha kienu infondati fil-fatt u fid-dritt.

5. L-intimat il-Kunsill Lokali San Ġiljan wieġeb fl-24 ta' Awwissu, 2017 u huwa eċċepixxa wkoll preliminarjament li mhux il-leġittimu kontradittur. Fil-mertu eċċepixxa li t-talbiet tal-appellati kienu infondati fil-fatt u fid-dritt.

6. Wara li t-Tribunal waqt is-seduta tal-11 ta' Diċembru, 2017 fuq rikors tal-intimat il-Kunsill Lokali Pembroke, irrevoka *contrario imperio* id-digriet tiegħu tal-21 ta' Novembru, 2017 fejn kien iddikjarah kontumaċi, awtorizza lill-istess sabiex iressaq ir-risposta tiegħu fit-terminu ta' tmintax-il jum skont il-liġi. B'hekk l-intimat il-Kunsill Lokali Pembroke wieġeb fit-12 ta' Diċembru, 2017 fejn eċċepixxa fl-ewwel lok li huwa ma kienx il-leġittimu kontradittur, u fil-mertu li t-talbiet tal-appellati kienu infondati fil-fatt u fid-dritt.

7. Waqt l-istess seduta, it-Tribunal laqa' t-talba għall-kjamata fil-kawża tas-soċjetà **Environmental Landscaping Consortium Limited**, liema soċjetà kjamata fil-kawża wieġbet fit-2 ta' Marzu, 2018 li hija ma kellha bl-ebda mod tinżamm responsabbli għad-danni allegatament sofferti, iżda wkoll u mingħajr preġudizzju, li tali danni kellhom jiġu ppruvati.

<u>Id-Deċiżjoni Appellata</u>

8. It-Tribunal wasal għas-sentenza appellata wara li għamel is-segwenti konsiderazzjonijiet rilevanti għal dan l-appell:

> *"It-Tribunal jikkunsidra;*
>
> *Il-fatti ta' dan l-inċident jistgħu jiġu brevement deskritti hekk kif isegwi.*

Dakinhar tal-4 ta' Mejju, 2016 Darren Calvagna, konduċent tal-vettura bin-numru ta' reġistrazzjoni TAXI 039M, proprjetà tal-attur Joseph Calvagna u assikurata mas-soċjetà attriċi, kien għaddej isuq fi 'Triq Profs. Walter Ganado' ġewwa Pembroke (fn. 4 Hawnhekk qed tiġi senjalata l-lokalità ta' Pembroke peress li r-Rapport tal-Pulizija jindika tali lokalità (ara a fol. 4-6). Jekk l-imsemmija triq taqax jew le fl-imsemmija lokalità, din hi materja li ser tiġi diskussa aktar 'l isfel fil-preżenti deċiżjoni) *għal ħabta tal-12:50 ta' wara nofsinhar. (fn. 5 Ara rapport tal-Pulizija eżibit a fol. 4-6.) Hu kien għaddej f'tali triq, ġej mid-direzzjoni tal-*pelican lights *li jagħtu għall-*ground *ta' Luxol u sejjer fid-direzzjoni tal-lukanda Corinthia San Ġorġ. Abbord miegħu, dakinhar kellu żewġ turisti bħala passiġġieri. Meta kien għaddej hekk isuq, siġra (jew fergħa jew xi pjanta simili) li kienet imħawwla fuq ix-xellug tiegħu, ossia f'dik is-*side verge *(fn. 6* "The verge of a road is a narrow piece of ground by the side of a road, which is usually covered with grass or flowers." *("Collins English Dictionary", 6th Edition, 2006; p. 1806). Ara fotografiji eżibiti a fol. 58, a fol. 64, a fol. 66 u a fol. 68 għall-imsemmija* side verge.*) li tifred 'Triq Profs. Walter Ganado' u 'Triq Manwel Decelis' (li huma toroq parallelli għal xulxin (fn. 7 Ara* aerial view *eżibita a fol. 69 ta' l-atti.)), inqalgħet u waqgħet għal fuq 'Triq Profs. Walter Ganado', eżattament meta kien għaddej Darren Calvagna. (fn. 8 Tali siġra tidher fil-fotografija eżibita a fol. 56 u a fol. 59 tal-atti. Konsegwenti għal din il-waqgħa, is-siġra (jew fergħa jew xi pjanta simili) laqtet il-vettura bin-numru ta' reġistrazzjoni TAXI 039M, misjuqa minn Darren Calvagna, u kkaġunat danni fl-istess. (fn. 9 Ara fotografiji eżibiti a fol. 54-55, a fol. 57 u a fol. 60-62 għall-ħsarat fuq il-vettura.)*

Ġjaladarba l-vettura kienet koperta b'polza fully comprehensive, *l-assikrazzjoni attrici ħallset għad-danni riportati fl-ammont ta' €626.93ċ u ġiet surrogata fil-jeddijiet tal-assigurat, filwaqt li Joseph Calvagna, qua assigurat, ħallas l-*excess payment *fl-ammont ta' €200.00ċ. (fn. 10 Dwar dan ara d-dokumentazzjoni relattiva u rilevanti eżibita minn George Stagno Navarra fl-udjenza tal-4 ta' Ottubru, 2018 (a fol. 97 et seq.) u kif ukoll id-deposizzjoni ta' Darren Calvagna fl-udjenza tal-25 ta' April, 2018 (a fol. 48 et seq.)) Fl-isfond ta' dawn l-avvenimenti, l-assikurazzjoni tal-vettura u l-istess assikurat, atturi f'dan il-proċediment, jikkontendu li l-konvenuti, jew xi wieħed minnhom, huwa passabbli għar-riżarċiment tad-danni (fl-ammont globali ta' €826.93c) minħabba dan l-akkadut. (fn. 11 Għal dik li hi kompetenza tal-qrati ordinarji biex jieħdu konjizzjoni ta' kawzi bħal dik de quo, it-Tribunal jagħmel referenza,* inter alia, *għad-deċiżjoni in re* ***Argus Insurance Agencies Ltd noe et v. Sindku u Segretarju Ezekuttiv tal-Kunsill Lokali Naxxar et*** *(*Appell Inferjuri, 29 ta' *Lulju, 2016) u d-deċiżjoni in re* ***Argus Insurance Agencies Ltd pro et noe v. Sindku u***

Segretarju Eżekuttiv tal-Kunsill Lokali Qrendi *(Tribunal Għal Talbiet Żgħar, 6 ta' Ġunju, 2018, konfermata in toto fl-appell fil-25 ta' Jannar, 2019).*

Il-konvenuti kollha rrispondew, b'mod individwali u separat, għal din l-allegazzjoni ta' responsabbilità u konsegwenti pretiża ta' ħlas ta' danni, billi kollha rreżistew għall-istanza attriċi, b'xi uħud iweħħlu fl-ieħor. In via *preliminari, iż-żewġ Kunsill Lokali konvenuti u l-Awtorità mħarrka sostnew illi huma ma kienux il-leġittimi kontradditturi ġjaladarba l-inċident* de quo *seħħ f'żona u fi triq li ma taqax taħt ir-responsabbilità rispettiva tagħhom u li għalhekk huma ma kienux tenuti jirrispondu għall-ebda tip ta' ħtija u li, għalhekk, ma kellhomx jikkumpensaw lill-atturi. Il-kumpannija kjamata in kawża issostni li l-istess inċident ma ġarax minħabba xi għemil kolpevoli tagħha u li, għalhekk, hi ma setgħetx twieġeb għad-dannu allegat u ammont reklamat.*

Fid-dawl tal-linja difensjonali tal-konvenuti, preliminarjament jeħtieġ li jsir eżerċizzju biex jiġi stabbilit min mill-erbgħa entitajiet hawn ċitati in gudizio hija dik effettivament u realment responsabbli għall-ġestjoni, viġilar u manutenzjoni tal-parti tat-triq inkwistjoni ('Triq Profs. Walter Ganado'). Sussegwentement, stabbilit dan l-aspett preliminari tal-vertenza, ikun, naturalment, isegwi li jiġi mistħarreġ l-istadju tar-responsabbilità (fis-sens ta' ħtija) għall-inċident mertu tal-vertenza u, jekk stabbilita tali ħtija, il-konsegwenti kundanna għar-riżarċiment (jekk ikun il-każ).

It-Tribunal ser jibda jittratta l-kweżit tar-responsabbilità ġestjonali bis-segwenti osservazzjonijiet introduttivi għat-tematika.

B'riflessjoni ġenerika jintqal illi fil-liġi Ingliża nsibu Att leġislattiv, ossia The Highways Act 1980*, li jippreskrivi għar-rigward tar-responsabbilità – f'sens ampju u mhux limitatament għall-akkaduti sinistri – fil-konfront tat-toroq. Għalhekk, f'Section 41(1) tal-imsemmi Att nsibu impost fuq* "the authority who are for the time being the highway authority for a highway maintainable at the public expense … a duty to maintain the highway.*" (fn. 12 Silta meħuda minn "Clerk & Lindsell on Torts" [18th ed., Sweet & Maxwell (2000)], §7–209, p. 420.) Inoltre, tali responsabbilità tinkludi l-ġestjoni u l-manutenzjoni tal-istess toroq li hi mitfugħha fuq spallejn l-Awtorità u/jew l-Awtoritajiet hemm deżinjati. Dan hu stabbilit f'disposizzjoni oħra li tgħid illi l-Awtorità konċernata tista' tkun responsabbli versu persuna jekk din tal-aħħar tkun ġarrbet,* "… physical injury to person or property while using the highway when it was in a dangerous condition due to want of repair and maintenance." *Dan l-imsemmi Att jippreskrivi wkoll għal ċertu eċċezzjonijiet għall-imsemmija responsabbilità u jistabbilixxi numru ta' difiżi li l-Awtorità tista' tissolleva b'suċċess* a sua discolpa. *(fn. 13 Bħal per eżempju, Section 58(2) ta'* The Highways Act 1980.*)*

Issa, fl-ordinament ġuridiku Malti ma nsibu xejn minn dan b'mod speċifiku. (fn. 14 vide **Neil Cassar et v. L-Onor. Ministru tal-Intern** *(Prim' Awla, 17 ta' Marzu, 2004))* The Highway Code *Malti (fn. 15 Fin-natura tagħhom, ir-regoli hemm stabbiliti huma ta' sempliċi gwida ta' kondotta u fil-komportament prudenzjali waqt is-sewqan (fil-każ ta' sewwieqa) u/jew meta fit-triq (fil-każ tal-*pedestrians*) u mhux legalment vinkolanti għal min huma ndirizzati, a differenza, per eżempju, tal-*"Codice della Strada" *Taljan illi hu leġislazzjoni vera u proprja. Dwar dan ara s-sentenza in re* ***Richard Matrenza v. Francois Farrugia*** *(Appell Ċivili, 16 ta' Lulju, 1986; mhux pubblikata)) jirregola biss il-kondotta tal-utenti tat-triq (fn. 16 B'eżemplari, fost il-bosta fih misjuba, wieħed jirreferi għar-Regolament numru 187 li jirrikmanda kalma u l-użu tal-prudenza waqt is-sewqan u r-Regolament numru 216 li jitkellem dwar sewqan attent u bil-galbu u dwar ir-rispett lejn awtisti oħra. Addizzjonalment,* ai termini *tar-Regolament numru 12 tal-Kodiċi għat-"Traffiku fit-Triq" (edizzjoni Settembru, 2011) hemm rakkomandat illi, "It-triq hija l-post fejn il-veru manjieri ta' ndividwu, kemm jekk ikun isuq vettura bil-mutur u kemm jekk ikun* pedestrian, *jitqiegħdu għall-prova. Uri kortesija fit-triq. Rari tinqala' disgrazzja illi ma tkunx ikkaġunata jew li ma ssirx, direttament jew indirettament, minħabba nuqqas ta' kortesija fit-toroq.") – kemm sewwieqa u kemm* pedestrians – *iżda huwa sieket fil-konfront tar-responsabbilità għall-ġestjoni, sorveljanza u manutenzjoni tat-toroq tal-pajjiż. Hekk kif ser jintwera* infra*, fl-ordinament patriju nsibu diversi leġislazzjonijiet li jfasslu u jiddelegaw diversi kompetenzi fuq numru differenti ta' entitajiet li jistgħu jew li ma jistgħux ikunu idoneji. Kollox jiddependi mill-fattispeċji tal-każ, tal-akwata, tan-natura tat-triq, eċċ. Għalhekk, f'dan l-ambitu, rikors jittieħed għal dawk il-prinċipji ta' applikazzjoni ġenerali li joħorġu mill-kamp tal-liġi privata hekk kif delinejati prinċipalment fil-Kodiċi Ċivili, minn dawk id-*dicta *illi jemerġu mill-ġurisprudenza lokali u anke minn kwalsiasi liġi oħra ta' natura partikolari jew speċjali li sservi sabiex tirregola tali sitwazzjoni. (fn. 17 vide* ***Patrick Bezzina et noe v. Il-Ministru tal-Edikazzjoni u Risorsi Umani*** *(Prim' Awla, 20 ta' Ottubru, 2005))*

Qabel ma tinstab ħtija għall-akkadut, jrid jiġi stabbilit fuq min taqa' r-responsabbilità ta' ġestjoni, ta' sorveljanza u ta' manutenzjoni tat-triq de quo fejn seħħ l-inċident lamentat mill-atturi u li seħħ minħabba siġra miżrugħa f'side verge *li spiċċat biex waqgħet għal fuq karozza li f'dak il-mument kienet qed titranżita l-imsemmija triq.*

Għalhekk, mit-tematika ġenerika tar-responsabbilità ġestjonali tat-toroq, it-Tribunal issa jgħaddi biex iraqqaq l-istħarriġ tiegħu għall-kweżit tar-responsabbilità superviżiva u ġestjonali tat-triq mertu ta' dan il-każ.

Dwar dan l-aspett partikolari li jeħtieġ li jiġi definit, ossia min mill-konvenuti għandu jwieġeb di fronti għall-istanza u pretiża attriċi, it-Tribunal josserva dan.

Insibu ritenut illi, "se il processo è necessario alle parti, le parti sono necessarie al processo" *(**GIROLAMO MONTELEONE**, "Manuale di Diritto Processuale Civile" Vol.I, CEDAM 2007; p. 150). B'din il-massima wieħed jifhem illi l-proċess, min-naħa, u l-partijiet għalih, min-naħa l-oħra, huma żewġ ingredjenti organiċi u simultanji li għandhom jikkoeżistu viċendevolment u fl-istess mument. Mhux biss hu importanti li jkun hemm proċess li javvolġi lill-partijiet, iżda li tali proċess ikun instawrat bejn il-partijiet idoneji, peress li huma l-partijiet li joħolqu l-kontradittorju, (fn. 18 Il-**FORAMITI** jiddefinixxi l-kontradittorju bħala* "tuttio ciò che si fa in presenza delle parti interessate" *("Enciclopedia Legale" Vol: II, Napoli 1864; vuci: "contradittorio" p. 392) filwaqt li **FRANCESCO RICCI** ("Commento al Codice di Procedura Civile Italiano", Firenze, 1890; Vol. I, §338, p. 344) jmur naqra oltre u jikteb illi,* "il contradittorio costituisce il perno del processo, talmente che tutta l'istruzione posteriore della causa non ha altro scopo che quello di svolgere il punto di questione, quale si è fissato con la contestazione della lite." *Riflessjoni ta' dan it-tagħlim hu mħaddan mill-qrati tagħna in re **Mary Magdalene Symes et v. Robert Eder et** (Appell Ċivili, 13 ta' Ġunju 1980) fejn ingħad:* "il-litis konsorzju bejn dawk kollha li huma parteċipi hu neċessarju" *u anke in re **Scicluna v. Azzopardi** (Appell Ċivili, 3 ta' April 1964) fejn ingħad:* "Evidentement, id-dikjarazzjoni ta' dik l-istess domanda mitluba kienet tolqot is-sidien kollha, kompriż dak li ma ssemmiex fl-okkju tal-kawża għaliex anke dan kien leġittimu kontradittur. Kif inhu sew magħruf biex ġudizzju jkun integru hu neċessarju l-presenza tal-interessati kollha." *L-istess ħsieb ġie abbraċċjat sa riċenti ħafna in re **Karin Spiteri Maempel et v. L-Avukat Susan Lena Mercieca et** (Prim' Awla, 14 ta' Novembru, 2017)) li hu l-proċess ġudizzjarju. (fn. 19 Dan hu s-sens tan-nozzjonijiet ta'* «leġittimazzjoni attiva» *(għall-attur) u* «leġittimazzjoni passiva» *(għall-konvenut) kodifikati fl-Art. 780 tal-Kapitolu 12 tal-Liġijiet ta' Malta). Aġġuntivament, hu mpellenti li f'kull azzjoni dejjem tiġi ndividwata l-kontro-parti u ċioè* "colui che essendo titolare della situazione giuridica contrapposta a quella fatta valere dall'attore, ha reale e concreto interesse di opporsi ad essa e chiedere rigetto" *(**GIROLAMO MONTELEONE**, ibid.). Dan hu hekk għax,* "lo stare in giudizio è un atto di somma importanza, che richiede, così nell'attore, come nel convenuto, una speciale capacità." *(**LUIGI MATTIROLO**, "Trattato di Diritto Giudiziario Civile", Torino, 1894; Vol. II, p. 6). (fn. 20 F'dan l-istadju t-Tribunal jippreċiża illi ser issir referenza għad-duttrina u awturi esteri peress illi fin-nuqqas tal-luminazzjoni mil-leġislazzjoni jew mill-ġurisprudenza lokali, wieħed jista' jdur fuq tagħlim dottrinali barrani. Dan 'l għaliex* "hija prattika kostanti

li l-Qrati tagħna, meta jiġu biex jinterpretaw liġijiet simili għal liġijiet esteri, li huma jagħmlu referenza għal u anke isegwu l-awturi eminenti li jikkummentaw fuq dawk il-liġijiet esteri u l-Qrati esteri superjuri li japplikawhom" (***Il-Prim Ministru et v. Sister Luigi Dunkin noe***, *Appell Superjuri, 3 ta' Gunju, 1981; mhux pubbikata). Ara wkoll f'dan is-sens* ***Dr. Alessandro Claudio Debono ne v. Dr. Alessandro Barone Chapelle ed*** *(Appell Superjuri, 22 ta' Jannar, 1890 riportata f'Kollez. Vol.XII(B), p.365) u* ***Nobile Luisa Strickland v. Il Marchese Felicissimo Apap*** *(Appell Superjuri, 14 ta' Frar, 1879 riportata f'Kollez. Vol.VIII(D), p.710). Aġġuntivament, fis-sentenza* ***Marquis James Cassar Desain v. James Louis Forbes, O.B.E. nomine*** *(Appell Superjuri, 7 ta' Jannar, 1935 riportata f'Kollez. Vol.XXIX(A)-I-43 a p.47) ġie ritenut illi t-tagħlim leġislattiv u dottrinali tal-Italja u anke ta' Franza,* "are among the recognised sources of our own general Jurisprudence").

Din mhux nozzjoni ġdida jew fenominu ġuridiku modern, iżda hu wieħed antikament rikonoxxut. Infatti nsibu mgħallem minn ***LODOVICO MORTARA*** *("Commentario del Codice e delle Leggi di Procedura Civile", 3ª ed. 1926; Vol. II, §496; pp. 630–631) illi,* "La capacità processuale va considerata sotto due aspetti: come capacità, cioè di agire o di stare in giudizio. L'espressione «capacità di agire in giudizio» serve a indicare l'attitudine giuridica di un soggetto ad essere «parte in giudizio». L'espressione «capacitá di stare in giudizio» indica invece l'attitudine all'esercizio legale della predetta capacità ... Tanto l'una che l'altra delle espressioni menzionate, e quindi anche il tema dell'attuale ricerca, si riferiscono alla capacità processuale attiva e passiva, cioè di attore come di convenuto, d'intervenuto, di chiamato in garantia, ecc ... si ricava, adunque, che la condizione fondamentale per la capacità di agire in giudizio è la normale capacità di possedere diritti, essere cioè soggetto di diritti; e che la condizione parimenti fondamentale per la capacità di stare in giudizio è quella di avere il libero esercizio dei diritti, ovvero di supplirvi con le forme integrative o abilitative stabilite dalle leggi."

*Insenjamenti ulterjuri tal-**MORTARA** fuq it-tematika de quo jinsabu riportati fis-sentenza in re* ***Bernard Zammit v. Emmanuele Formosa et*** *(Appell Superjuri, 11 ta' Ġunju, 1948) fejn hemm sostnut hekk:* "il convenuto deve essere il contradittore legittimo alla domanda dell'attore, cioè colui dal quale, volontariamente o non, proviene l'impedimento, ossia lo stato di violazione del diritto dell'attore ... Solo chi è in questa situazione, o vi appare in virtù dell'asserzione dello attore, può stare contro di lui in giudizio, perché eventualmente può avere utilitá a far respingere l'istanza contenuta nell'azione." *L-istess identiku tagħlim ġie wkoll abbraċjat fis-sentenza in re* ***Kavallier Lawrence Darmanin noe et v. Marcel Mifsud noe*** *(Appell Superjuri, 13 ta' Mejju, 1992; mhux pubblikata).*

It-Tribunal igħaddi issa biex jindividwa min mill-imħarrkin f'din il-kawża għandu jwieħeb għall-azzjoni attriċi.

It-triq fejn seħħ l-inċident hija 'Triq Profs. Walter Ganado', apparentement ġewwa l-lokalità ta' Pembroke. Ta' għajnuna jkun li fl-ewwel lok niddefinixxu jekk l-imsemmija triq hijiex waħda arterjali u/jew waħda distributorja. Id-distinzjoni bejn dawn iż-żewġ deżinjazzjonijiet hija li toroq arterjali ġeneralment ikunu dual carriageway, *jiġifieri toroq li jkunu wiesgħa biżżejjed biex ikun hemm żewġ* lanes *għat-traffiku fuq kull naħa tat-triq. Dawn it-tip ta' toroq jingħaqdu ma' toroq oħra li jkunu ta' grad differenti. In-*network *tat-toroq arterji jintużaw minn karozzi tal-linja fuq rotot twal iżda m'għandhomx jintużaw għall-parkeġġ ta' karozzi jew biex ikun hemm aċċess dirett għal proprjetajiet individwali. Min-naħa l-oħra, toroq distributorji iservu biex jagħtu aċċess għat-toroq arterji. Toroq distributorji għalhekk jintużaw primarjament għal traffiku lokali jew distrettwali. Il-biċċa l-kbira tar-rotot tal-karozzi tal-linja jużaw it-toroq distributorji. Dawn it-toroq iservu wkoll ta' aċċess għal xi proprjetajiet. Normalment toroq distributorji jkollhom* carriageway *waħda. Il-parkeġġ f'dawn it-toroq distributorji għandu jkun kemm jista' jkun ristrett. (fn. 21 vide decizjoni arbitrali mogħtija fiċ-ċentru Malti tal-Arbitraġġ in re* ***GasanMamo Insurance Limited pro et noe et v. Kunsill Lokali Attard et*** *mogħtija fil-11 ta' Frar, 2008 [ref. M786/2006] fejn hemm senjalata din id-deskrizzjoni u ara wkoll deċiżjoni in re* ***Elizabeth Psaila et v. Awtorità għat-Trasport f'Malta*** *(Qorti tal-Maġistrati [Malta], 3 ta' Diċembru, 2014).*

*L-Awtorità għat-Trasport f'Malta eżebiet dokumentazzjoni illi turi li 'Triq Profs. Walter Ganado' mhijiex triq arterjali u lanqas waħda distributorja. F'dan is-sens hi eżebiet lista ta' toroq arterjali u distributorji f'Malta li tagħhom hija responsabbli l-istess Awtorità u f'tali lista m'hemmx il-lokalità ta' Pembroke elenkata (aħseb u ara 'Triq Profs. Walter Ganado'). Fl-istess lista, għalkemm hemm indikata l-lokalità ta' San Ġiljan, 'Triq Profs. Walter Ganado' mhijiex menzjonata. Rappreżentant ta' din l-Awtorità xehed ukoll illi, "*Mir-riċerka li għamilt jirriżulta li din it-triq ma hijiex arterjali u distributorja u għaldaqstant ma taqax taħt is-setgħa ta' Transport Malta" *(fn. 23 a fol. 166) u "*La darba t-triq ma tkun arterjali u distributorja allura l-awtorità ma jkollhiex kif hemm fil-fatt fuq l-estratt li mill-avviż legali l-manutenzjoni ma taqax taht il-kompetenza tal-awtorità.*" (fn. 24 a fol. 167. Ara wkoll deposizzjoni ta' Dr. Daniel Saliba fl-udjenza tat-23 ta' Jannar, 2019, senjatament* a tergo *ta' fol. 144)*

Dan ir-rappreżentant għamel ukoll referenza għall-Kapitolu 363 tal-Liġijiet ta' Malta intitolata "Att Dwar Gvern Lokali". (fn. 25 a tergo *ta' fol. 166) Fost ħwejjeġ oħra, din il-leġislazzjoni tidentifika l-konfini tal-lokalitajiet kollha madwar Malta u Għawdex.*

B'riferiment għat-Tieni Skeda fit-test tal-Liġi Maltija (għax it-test Ingliż jirreferi għal-liġi bit-test Malti għar-rigward tal-mapep tal-lokalitajiet u l-konfini tagħhom) il-mappa tal-konfini tal-lokalità ta' Pembroke (fn. 26 website link *fid-09.11.2019:* *http://justiceservices.gov.mt/MediaCenter/PDFs/Kap%20363/46%20p_broke.pdf)* *ma turi l-ebda triq arterjali u lanqas waħda distributorja ġewwa l-istess konfini. L-istess jista' jingħad għal-lokalità ta' San Ġiljan (fn. 27* website link *fid-09.11.2019 :* *http://justiceservices.gov.mt/MediaCenter/PDFs/Kap%20363/52%20sgiljan.pdf),* eccetto *għal triq waħda li m'għandha xejn x'taqsam mal-mertu tal-preżenti vertenza.*

Minn dak fuq espress joħroġ illi 'Triq Profs. Walter Ganado' mhijiex triq arterjali u lanqas mhi waħda distributorja.

Issa, min hu responsabbli għaż-żamma (manteniment) ta' toroq arterjali u oħrajn distributorji?

Is-sub-paragrafi (b) u (j) tal-Art. 7 tal-"Att dwar l-Awtorità ghat-Trasport f'Malta" *(Kapitolu 499 tal-Liġijiet ta' Malta) jipprovdu kif ġej dwar is-setgħat u l-funzjonijiet tagħha fir-rigward ta' toroq: "*Mingħajr preġudizzju għas-setgħat u funzjonijiet mogħtija lill-Awtorità permezz tal-artikolu 6, l-Awtorità għandu jkollha s-setgħat u l-funzjonijiet li ġejjin speċifikament b'konnessjoni mat-toroq u ferroviji u t-trasport stradali u bil-ferrovija: …… (b) li tokkupa, tippjana, tiddisinja, tibni, tibni mill-ġdid, tamministra, tagħmel manutenzjoni, issewwi u tirrestawra toroq u li tipprovdi jew tiżgura jew tmexxi 'l quddiem provdiment għal dan kollu u wkoll li tipprovdi jew tiżgura provdiment ta' servizzi għal dawk l-għanijiet u timmaniġġa u tikkontrolla kull xogħol meħtieġ, inkluż l-ippjanar u l-ipprogrammar relattiv u l-ippjanar u l-ipprogrammar għall-bini u l-formazzjoni mill-ġdid ta' toroq eżistenti: Iżda meta l-manutenzjoni ta' xi triq tkun taqa' taħt ir-responsabbiltà ta' Kunsill Lokali skont l-Att dwar Kunsilli Lokali, il-manutenzjoni ta' dik it-triq ma għandhiex tkun, fil-qies ta' dik ir-responsabbiltà, il-funzjoni tal-Awtorità sakemm ma jkunx intlaħaq ftehim dwar dak bejn il-Kunsill Lokali u l-Awtorità ... ... (j) li tippjana, tiddisinja, tirregola u tawtorizza s-sinjali jew tabelli tat-traffiku fit-toroq, marki fit-toroq u miżuri għall-ikkalmar tat-traffiku, l-istallazzjoni ta' apparat għall-kontroll tat-traffiku u apparat relatat li jaħdem bid-dawl, il-kostruzzjoni ta' stoffi fit-toroq, u l-istallazzjoni ta' cameras tal-veloċità u faċilitajiet oħra tat-traffiku fit-toroq għal skopijiet ta' immaniġġar u kontroll tat-traffiku."

Skont ir-Regolament 2 tal-Avviz Legali 29 tal-2010 kif emendat ("Regolmenti tal-2010 dwar Toroq Ġodda u Xogħlijiet f'Toroq") (fn. 28 Liġi Sussidjarja 499.57 tal-Liġijiet ta' Malta),"triq lokali" hi magħmula tfisser "triq pubblika li ma tkunx triq

arterjali jew triq distributorja." Inoltre, "manutenzjoni ta' rutina f'toroq" tfisser, skont dan l-Avviz Legali, "azzjonijiet li jittieħdu fuq bażi regolari biex triq, triq abitata jew pont jinżammu fi stat sigur u tajjeb għall-użu, azzjonijiet li jittieħdu biex fejn possibbli triq ma titħalliex tiddeterjora, u azzjonijiet li jittieħdu biex il-wiċċ ta' triq u l-ġnub tagħha jinġiebu lura fi stat tajjeb; hi tinkludi, iżda mhijiex limitata għal, mili ta' ħofor *...". Ir-Regolament 3(1) ta' dan l-Avviż Legali jistabbilixxi li, "*L-Awtorità għandha tipprovdi, jew hi stess jew permezz ta' impriża, u fejn ikun adatt b'konsultazzjoni mal-Awtorità ta' Malta dwar l-Ambjent u l-Ippjanar, għall-kostruzzjoni, kostruzzjoni mill-ġdid, twessiegħ, tiġdid, manteniment, titjib, immaniġġar, manutenzjoni u klassifikazzjoni ta' toroq: **Iżda fejn triq la tkun triq arterjali lanqas triq distributorja, il-manteniment, it-titjib u l-manutenzjoni tagħha għandu jipprovdi għalihom il-Kunsill Lokali adatt skont l-artikolu 33 tal-Att dwar il-Kunsilli Lokali**.*"

*Minn dawn is-siltiet leġislattivi, jidher li l-Awtorità konvenuta hija responsabbli għat-toroq klassifikabbli bħala arterjali u distributorji. Ġjaladarba 'Triq Profs. Walter Ganado' mhijiex la triq arterjali u lanqas waħda distributorja, jiddixxendi li l-Awtorità konvenuta ma tweġibx għaż-żamma ta' tali toroq hekk klassifikabbli, iżda – hekk kif dispost fl-aħħar ċitata disposizzjoni tal-Avviz Legali – "il-*manteniment, it-titjib u l-manutenzjoni*" ta' toroq li mhux arterjali u distributorji "*għandu jipprovdi għalihom il-Kunsill Lokali adatt skont l-artikolu 33 tal-Att dwar il-Kunsilli Lokali*."*

*Mela allura, jidher li l-ewwel eċċezzjoni tal-Awtorità konvenuta hi meritevoli t'akkoljiment stante li, kif eċċepit minnha, "*it-triq fejn seħħ l-allegat inċident ma taqax taħt il-kompetenza tal-Awtorità esponenti."

Skartata l-Awtorità konvenuta mix-xenarju ta' responsabbilità għal dak li jikkonċerna ż-żamma (ossia, setgħa ġestjonali jew amministrattiva) ta' 'Triq Profs. Walter Ganado', jifdal li l-attenzjoni ddur fuq il-konvenuti l-oħra, u ċioè fuq iż-żewġ Kunsill Lokali konvenuti u fuq il-kumpannija kjamata in kawża.

Wieħed jibda biex jindividwa f'liema konfini territorjali ta' liema mill-Kunsill konvenut 'Triq Profs. Walter Ganado' taqa' u dan fid-dawl tal-eċċezzjonijiet minnhom stess imqanqla dwar dan l-aspett. Dan l-aspett kien wieħed ferm kumbattut bejn l-imsemmija kunsilli. L-eċċezzjonijiet tagħhom, inter alia*, jitkellmu li ż-żona speċifika fejn seħħ l-inċident taqa' fil-parti tal-kunsill l-ieħor u mhux f'dak proprju. Tali dibattitu tkompla fil-kors tal-proċeduri, fejn issejjħu xhieda li preżentaw numru ta' dokumenti.*

It-Tribunal ikollu jistqarr li dan l-aseptt tal-proċediment, għall-bidu, ħabbtu mhux ftit. Dan huwa hekk 'l għaliex il-provi eżibiti mill-Kunsilli Lokali konvenuti dehru,

prima facie*, totalment diverġenti dwar l-istess aspett tal-vertenza. Lil hinn mill-fehma tax-xhieda prodotti mill-imsemmija partijiet, il-provi dokumentarji mressqa – li wieħed jistenna li jkunu ta' natura sobrija u oġġettiva – mad-daqqa t'għajn juru xenarju alkwantu konfuż jekk 'Triq Profs. Walter Ganado' tirrijentra fil-konfini ta' lokalità jew f'ta' oħra. Madanakollu, minn eżami aktar akkurat, tali konfużjoni tisparixxi.*

Hemm provi (imressqa mill-Kunsill Lokali ta' Pembroke) li juru li 'Triq Profs. Walter Ganado' taqa' fil-perimetru territorjali ta' San Ġiljan. Hawnhekk issir referenza għas-segwenti provi:

(a) *id-dokumentazzjoni ezibita minn Savio Borg, rappreżentant tal-Kummissjoni Elettorali, li quddiem dan it-Tribunal (fn. 29 vide deposizzjoni tal-udjenza tal-21 ta' Novembru, 2018 a fol. 122-126) offra spjegazzjoni dwar il-konfini bejn lokalità u oħra u kif ukoll, abbażi ta' dokumentazzjoni (fn. 30 vide "Dok SB2" (mappa tal-Planning Authrority) a fol. 128, u "Dok. SB3" (mappa ta' San Ġiljan) a fol. 129 u "Dok: SB.4" (mappa ta' Pembroke) a fol. 130) ikkonferma li 'Triq Profs. Walter Ganado' taqa' entro l-konfini tal-lokalità ta' San Ġiljan;*

(b) *id-dokumetazzjoni eżibita minn Dr. Daniel Saliba, rappreżentant tad-Dipartiment tal-Gvern Lokali, in konġunta mad-deposizzjoni tiegħu (fn. 31* vide *deposizzjoni tal-udjenza tal-23 ta' Jannar, 2019 a fol. 135-149), li tindika illi 'Triq Profs. Walter Ganado' taqa' ġewwa l-lokalità ta' San Ġiljan; (fn. 32 vide pjanta a fol. 152 u pjanta a fol. 157. Ara wkoll pjanata immarkata bl-isfar mix-xhud a fol. 21.)*

(c) *id-deposizzjoni ta' Kevin Borg, Segretarju Eżekuttiv tal-Kunsill Lokali ta' Pembroke (fn. 33 vide deposizzjoni tal-udjenza tat-23 ta' Jannar, 2019 a fol. 159-163), illi, fid-dawl tad-deposizzjonijiet ta' Savio Borg u ta' Dr. Daniel Saliba u d-dokumenti minnhom ezibita, jindika li 'Triq Profs. Walter Ganado' taqa' ġewwa l-lokalità ta' San Ġiljan.*

Imbagħad hemm provi oħra (imressqa mill-Kunsill Lokali ta' San Ġiljan) li apparentement juru li 'Triq Profs. Walter Ganado' taqa' fil-perimetru territorjali ta' Pembroke. Hawnhekk issir referenza ghas-segwenti provi:

(a) *id-deposizzjoni ta' Paul Spiteri, Segretarju Eżekuttiv tal-Kunsill Lokali ta' San Ġiljan (fn. 34* vide *deposizzjoni tal-udjenza tal-11 ta' Frar, 2019* a fol. *174-181) illi eżebixxa dokumentazzjoni simili għal dik prodotta minn Savio Borg u ta' Dr. Daniel Saliba, iżda li turi illi 'Triq Profs. Walter Ganado' taqa' ġewwa l-lokalità ta' Pembroke. (fn. 35* vide *pjanta* a fol. *183 u pjanta* a fol. *184)*

Iżda din id-diskordja hi purament waħda superfiċjali, peress li eżami aktar diliġenti u akkurat tad-dokumenti jirriżolvi l-kweżit b'mod definittiv.

Għalhekk, minn eżami olistiku u komparattiv tal-pjanti u tal-mapep kollha tal-konfini tal-lokalitajiet ta' Pembroke u ta' San Ġiljan u kif joħroġ mil-leġislazzjonijiet speċifiċi, jirriżulta għal dan it-Tribunal illi 'Triq Profs. Walter Ganado', senjatament fejn seħħ is-sinistru mertu ta' dawn il-proċeduri, tirrijentra fil-konfini tal-lokalità ta' San Ġiljan.

Stabbilit li din il-parti ta' 'Triq Profs. Walter Ganado' tirrijentra fil-konfini tal-lokalità ta' San Ġiljan, hija konsegwenzjali l-liberazzjoni mill-osservanza tal-ġudizzju tal-Kunsill Lokali ta' Pembroke peress li qed nitkellmu fuq oġġett (jew aħjar, parti minnu) li ma jirrijentrax fil-perimetru ġestjonali tiegħu.

Għalhekk il-preżenti diverbju jissokta fil-konfront tar-rimanenti żewġ imħarrka, ossia l-Kunsill Lokali ta' San Ġiljan u l-kumpannija kjamata in kawża, Environmental Landscaping Consortium Limited.

*Hawnehkk it-tematika hija din: min minn dawn iż-żewġ konvenuti kellu d-dover jew id-dmir jew l-obbligu ta' ġestjoni u ta' manutenzjoni tas-siġra jew pjanta miżrugħa f'*side verge *li spiċċat biex waqgħet għal fuq l-imsemmija żona tat-triq? Ta' bilfors li hawnhekk wieħed jrid jeżamina l-funzjoni u s-setgħat ta' dawn iż-żewg rimanenti konvenuti.*

It-Tribunal ikompli jikkunsidra;

Huwa naturali, u kif ukoll mistenni, li kwalsiasi Kunsill Lokali hu vestit b'dover ġenerali li jieħu ħsieb l-oġġetti li jaqgħu fil-konfini territorjali tiegħu.

*L-Art. 2 tal-"Att dwar il-Kunsilli Lokali" (Kapitolu 363 tal-Liġijiet ta' Malta) jiddefinixxi "*triq*" bħala "*tinkludi kull triq, sqaq, misraħ, pont, xatt il-baħar, moll, jew post ieħor ta' passaġġ jew aċċess pubbliku.*" L-ewwel sub-inċiż tal-Art. 33 tal-appena msemmi Kapitolu jipprovdi,* inter alia, *li, "*Bla ħsara għas-subartikolu (2) u għad-disposizzjonijiet ta' kull liġi oħra li tkun isseħħ fiż-żmien, il-funzjonijiet ta' kull Kunsill Lokali jkunu ... (a) li tipprovdi, fir-rigward ta' kwalunkwe triq, għajr triq li r-responsabbiltà fir-rigward tagħha hija vestita f'Infrastruttura Malta skont it-termini tal-Att tal-2018 dwar l-Aġenzija għal Infrastruttura Malta jew kwalunkwe regolamenti magħmula taħtha, iż-żamma u l-manutenzjoni, jew it-titjib tal-istess, u li tipprovvdi u żżomm sinjali stradali u marki stradali adegwati, skont standards nazzjonali u internazzjonali: Iżda l-manutenzjoni relatata ma' kwalunkwe triq imsemmija f'dan il-paragrafu, tinkludi t-tiswija tal-irqajja' u l-kisi mill-ġdid tal-wiċċ tagħha, iżda ma tinkludix ir-rikostruzzjoni tagħha; ... (b) fir-rigward ta' kwalunkwe triq, li tipprovdi l-knis, tindif u **qtugħ ta' ħaxix ħażin**, tindif ta' sinjali stradali u dwal

stradali, il-ġbir u t-tneħħija ta' kull skart, iż-żamma tal-indafa u l-manutenzjoni u ż-żamma tal-konvenjenzi pubbliċi kollha, tal-bramel taż-żibel u ta' reċipjenti oħra għad-depożitu temporanju u għall-ġbir ta' skart u li taċċerta li dawn huma kollha aċċessibbli għal kulħadd, inklużi persuni li jagħmlu użu mis-siġġu tar-roti; ... (ċ) li jipprovdi li jsiru, jinżammu fi stat tajjeb u manutenzjoni ta' *playgrounds* tat-tfal, **ġonna pubbliċi** u ċentri oħra, ta' sport, kultura jew divertiment ieħor, u bħala parti minn skema nazzjonali biex jamministra libreriji lokali u tara li dawn ikunu, sa fejn hu possibbli, aċċessibbli għal kulħadd, inklużi persuni li jużaw siġġu tar-roti; ... (q) **li ħarsu l-ambjent naturali** u urban tal-lokalità u jieħdu l-passi kollha neċessarji sabiex jassiguraw użu aktar effiċjenti tal-enerġija, immaniġġar tajjeb tal-iskart u inizjattivi għat-tħaris tal-klima; ... (z) li jipprovdi għal dawk ix-xogħlijiet, oġġetti, ħwejjeġ u servizzi l-oħra kollha li mhumiex esklużi mill-kompetenza ta' Kunsill b'xi liġi li tkun fiż-żmien isseħħ u li ma jkunux mogħtija lil xi awtorità oħra."

Minn dan l-elenku – salv fejn espressament specifikat mod iehor – joħroġ id-dmir ġenerali tal-Kunsill Lokali li bħala bonus pater familias *jindokra u jieħu ħsieb l-affarijiet li jirrijentraw ġewwa l-parametri tal-lokalità. Għalkemm* side verges*, ossia* soft areas*, bħal kif għandna fil-każ tagħna, mhumiex espressament annoverati, minn qari olistiku tal-poteri, tad-doveri u tal-funzjonijiet ta' Kunsill Lokali, (fn. 43 It-Tribunal ifakkar il-massima ta'* "ex antecedentibus et consequentibus fit optima interpretatio"*, u cioè illi kwalsiasi interpretazzjoni ta' disposizzjoni tal-liġi hija l-aħjar ottenuta* (optima interpretatio) *meta kkunsidrata fl-isfond tal-ligi sħiħa u tad-disposizzjonijiet li jippreċeduha* (antecedentibus) *u dawk li jiġu warajha* (consequentibus). *Riflessjoni ta' dan, fost oħrajn, jinsab rakkjuż fis-sentenza in re* ***Negte. Emmanuele Scicluna pro et noe v. Negte. Giuseppe Calcedonio Borg noe et*** *(Appell Kummerċjali, 21 ta' Ġunju, 1871). Għalhekk, disposizzjoni m'għandiex tinqara u tiġi nterpretata in lontananza mill-kuntest sħiħ tal-leġislazzjoni li tabbraċċjha stante li,* "Naturalment wieħed ma jistgħax iwarrab minn quddiem għajnejh il-kontest kollu tal-liġi inkwistjoni u liġijiet oħra li jistgħu jkunu rilevanti: «tota lege perspecta»" *(**Grazio Pace v. Vivian De Gray noe**, Appell Superjuri, 25 ta' April, 1969; mhux pubblikata). Dan ir-raġunament irribadietu s-sentenza fl-ismijiet **L. & A. Camilleri Limited v. Kummissarju tat-Taxxa fuq il-Valur Mizjud** (Appell Superjuri, 5 ta' Ottubru, 2001; mhux pubblikata) fejn intqal illi,* "filwaqt illi l-kelma tal-liġi kien jeħtieġ li tiġi rispettata fl-applikazzjoni tagħha, dan ma jfissirx illi s-sinnifikat letterali tal-kelma waħdu kien dak li kellu jwassal għal interpretazzjoni ġusta taghha. Anke l-kelma tal-liġi kellha tiġi interpretata fl-isfond tas-sens kollu tad-disposizzjoni taħt eżami u kif din tinkwadra fl-ispirtu tal-leġislazzjoni sħiħa. Prinċipji dawn li japplikaw fl-interpretazzjoni ta' kull disposizzjoni ta' dritt ..." *(ara wkoll **Mary***

***Anne Borg et v. Kummissarju tat-Taxxi Interni**, Appell Inferjuri, 9 ta' April, 2010), wieħed ma jistax jargumenta li dawn huma awtomatikament esklużi mis-setgħat ta' viġilanza, ta' superviżjoni u ta' ġestjoni tal-istess Kunsill (dejjem salv fejn l-istess oġġett huwa eskluż mis-setgħa ġestjonali tiegħu). B'mod ampju jiġi arguwit illi hekk kif Kunsill Lokali għandu d-dmir li jindokra triq fil-lokalità tiegħu, huwa naturali li bħala* bonus pater familias *ukoll jippresta attenzjoni għal oġġetti aċċessorji, adjaġenti u/jew fil-viċinanzi li jinċidu fuq il-ħaga prinċipali. Dan iwassal lit-Tribunal idawwar ħarstu għall-applikazzjoni tal-prinċipju ta'* "accessorium sequitur principale"*. F'dan ir-rigward għandu jingħad illi bil-kelma* "accessorium" *(minn* "accessio"*) wieħed għandu jifhem ħaġa li qegħda taġġunġi ruħha ma' oħra u l-liġi, senjatament fl-Art. 574 tal-Kodiċi Ċivili, tiskjarixxi dan il-kunċett billi tagħtina idea dwar il-funzjoni tal-oġġett aċċessorju fil-konfront tal-oġġett prinċipali b'dan il-kliem: "*Titqies parti prinċipali dik li magħha l-oħra tkun ġiet imgħaqqda biss għall-użu, għat-tiżjin, jew sabiex tagħmilha kompluta.*" F'dan is-sens, u sa fejn rilevanti, wieħed jirreferi għad-deċiżjoni in re **Alfred Anastasi noe v. Anthony Camilleri, O.b.e. noe** (Prim'Awla, 15 ta' April, 1964).*

*Aktar kmieni rajna li s-*side verge *f'parti ta' 'Triq Profs. Walter Ganado' li fiha seħħ is-sinistru lamentat taqa' fil-parametri ġestjonali tal-Kunsill Lokali ta' San Ġiljan. Bħala konsegwenza, dik iż-żona hi, ġeneralment, responsabbiltà tal-istess Kunsill Lokali li jivviġila fuqha u, jekk ikun hemm ħtieġa, jattiva ruħhu sabiex jieħu ħsiebha. Dik iż-żona taqa' fil-kustodja tal-imsemmi Kunsill Lokali u bħala tali tirresponsabilizzah.*

*Sitwazzjoni pjuttost analoga għal dik in eżami ġiet trattata fil-kawża in re **Fogg Insurance Agencies Limited v. L-Awtorità għat-Trasport f'Malta et** (Appell Inferjuri, 21 ta' Ottubru, 2016). F'dak il-każ ukoll kienet waqgħet fergħa ta' siġra fi triq (ġewwa l-lokalità tal-Birgu) li kkawżat ħsara fuq vettura (li kienet ipparkjata). Il-qorti tat-tieni grad kienet iddeċidiet dak il-każ billi sabet li l-Kunsill Lokali tal-Birgu kellu jwieġeb għall-ħsara sofferta. Il-brani minn tali sentenza li jinteressawna għall-każ preżenti huma dawn: "*Hu essenzjali li siġar li hemm fit-toroq, minn żmien għal żmien jiġu eżaminati biex minnhom jitneħħew dawk il-partijiet li fihom ħsara, jew li huma mejta, morda jew li minħabba d-daqs tal-frieghi jkunu ta' periklu. Sfortunatament f'pajjiżna tonqos kultura ta' saħħa u sigurtà. Hu essenzjali li jiġi ppjanat programm ta' spezzjoni li jassigura li s-siġar f'postijiet pubbliċi huma spezzjonati kemm hu neċessarju. Spezzjoni li għandha ssir minn persuni li jifhmu fil-qasam tas-siġar u dan għandu jwassal biex isir *risk assessment*. Il-Kunsill kellu l-obbligu li jieħu passi raġonevoli biex inaqqas ir-riskji. Hu proprju għalhekk li hemm il-bżonn li minn żmien għal żmien issir spezzjoni minn persuna li tifhem f'dan il-

qasam, bħal arborist. Hu evidenti li fil-każ in eżami dan l-eżerċizzju ma kienx qiegħed isir mill-Kunsill [... ... ...] L-inċident seħħ mhux minħabba każ fortuwitu iżda minħabba li l-Kunsill baqa' passiv u ma kien qiegħed jagħmel l-ebda xogħol ta' manutenzjoni fis-sigar."

*Sa hawnhekk, ir-responsabbilità ittendi tinklina lejn u taqa' fuq il-Kunsill Lokali ta' San Ġiljan. Iżda kull każ għandu l-fattezzi singolari u l-aspetti pekuljari tiegħu "*u element fattwali wieħed jista' jkun biżżejjed biex jagħmel id-differenza minn każ għall-ieħor." *(**C. Fino & Sons Limited v. Mario Gauci et**, Appell Inferjuri, 13 ta' Gunju, 2007). (fn. 44 F'dan is-sens wieħed jirrikjama t-tagħlim ġurisprudenzjali li jgħid li hu* ius receptum *illi* "kull każ għandu fattispeċi pekuljari għalih u ma jkunx ġust illi l-mertu tiegħu ma jkunx eżaminat *a se stante* u deċiż fuq il-fatti ottenuti. Fil-kontinġenzi żvarjati tal-ħajja, ċ-ċirkustanzi individwali ta' kull każ ma jistgħux jiġu injorati jew evalwati b'mod irriġidit u nflessibbli." *(**Andrew Briffa v. Direttur tas-Sigurtà Soċjali**, Appell Inferjuri, 1 ta' Novembru, 2006). Fuq l-istess stregwa kienet id-deċiżjoni in re* **Loris Bianchi pro et noe v. John Vella** *(Appell Inferjuri, 9 ta' Mejju, 2007) fejn intqal illi,* "Tajjeb dejjem, però, li jinżamm in mira illi kull każ għandu l-fattispeċi pekuljari tiegħu u dawn iridu jiġu mistħarrġa fuq il-meriti jew id-demeriti tagħhom" *u dik in re* **Maria Victoria Zammit v. Direttur tas-Sigurtà Socjali** *(Appell Inferjuri, 23 ta' Ottubru, 2009) fejn hemm imtenni li,* "Kull każ għandu l-istorja tiegħu u jrid per konsegwenza jiġi eżaminat fil-kwadru tal-fattispeċi pekuljari tiegħu.") *Dan qed jiġi hekk puntwalizzat għax fid-dinamika tal-preżenti każ tidħol enti oħra, ossia l-kumpannija kjamata in kawza, "Environmental Landscaping Consortium Limited", li apprentement hi responsabilizzata li tissorvejla u tmanti zoni partikolari rijentranti fil-konfini ta' ċertu Kunsilli Lokali, inkluż dak ta' San Ġiljan.*

Għalhekk, ikun floku illi hawnhekk tiġi individwata l-funzjoni tal-kumpannija kjamata in kawża, Environmental Landscaping Consortium Limited.

L-imsemmija kumpannija taġixxi bħala speċi ta' sub-kuntrattur (jew lunga manus*) ta' Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP). B'mod wiesgħa, hija din tal-aħħar li tagħti struzzjonijiet lil dik tal-ewwel x'għandu jseħħ f'żoni partikolari madwar Malta u Għawdex. (fn. 45* a fol. *188, tergo ta' fol. 188 u a fol. 189). Skont il-website "environment.gov.mt" (fn. 46 website link fid-09.11.2019: https://msdec.gov.mt/en/Ambjent_Malta/Pages/melp.aspx) hemm indikat illi, "*Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) started its operations on the 1st November 2002 on the verge of the first Public Private Partnership (PPP) signed between the Government and the Environmental and Landscaping Consortium Ltd (ELC). The consortium took over the responsibilities of landscaping sites previously managed by the Rural Landscaping Unit, which was part of the then

Agricultural directorate. Main responsibility of the Malta Environmental and Landscaping Projects is to monitor the PPP contract in which include: (1) Monitoring of sites assigned to ELC, including landscaping and maintenance of public gardens, roundabouts, side verges and central strips mainly on arterial and secondary roads, as stipulated by the contract. Every month sites not kept according to the contract, MELP is issued with a Notification Of Improvement (NOI). If rectification of areas are not complete to a satisfactory level by the end of the month money is deducted equivalent of the site in question for the occurring month. (2) To verify and approve new designs of soft and hard landscaping areas in the above-mentioned areas. (3) Booking for the use and activities organized in public gardens managed by ELC. (4) To keep an up to date inventory of sites Malta and Gozo; including areas, number and type of shrubs and trees. Three levels of embellishment are established by the contract. (5) Co-ordinate landscaping works with other Governmental entities mostly TM and IM."

*Min-naħa l-oħra, skont il-*website *tal-kumpannija kjamata in kawża,* "The ELC has been operating since 2003 to improve the landscaping and general maintenance of public areas and gardens in Malta" (*fn. 47* website link *fid-09.11.2019:http://www.elcmalta.com/) u* "It was during 2002 that at long last people started seeing a dramatic improvement in the landscaping and general maintenance of public areas and gardens in Malta. This new development did not just happen by chance. It was the result of a well planned and coordinated effort by the Environmental Landscape Consortium that entered into the first public private partnership with the Government. Professional management, knowhow and retraining of the work force managed to give the much sought after results. For the first time ever approaching the major road intersections and major thoroughfares all over Malta became a pleasure to witness green turf and a blaze of colour which has put our country at par to its European counterparts [... ... ...] However far more reaching than these new projects the **system of ongoing maintenance** has been reorganised in such a way to give a long lasting effect which is a far cry from what is better known as cleaning-up maintenance that only achieves a momentary impact soon to be lost in time. This means that **as maintenance takes place trees which have grown over the years in a stunted and irregular position are being righted up, properly pruned or in extreme cases removed and replaced by new trees**. Also the pruning of hedges and shrubbery, in particular centre strips, Oleanders of which Malta sports miles and miles of such specimen are being pruned in such a way to obtain a better shape and a longer flowering period. The accent on proper maintenance has to be the principal aim of the work of the consortium. Whereas

the new projects established a benchmark of standards, **ongoing maintenance will prove these standards will be maintained and improved** as the workforce undergoes better training and become more proud of its achievements." *(fn. 48* website link fid-09.11.2019: http://www.elcmalta.com/About.html [enfazi tat-Tribunal])

Dik hi informazzjoni fid-dominju pubbliku li tagħti skeletru t'informazzjoni ġenerali tar-rwoli bażiċi taż-żewġ entitajiet. It-Tribunal issa jdawwar l-attenzjoni tiegħu għal dak li ħareġ mill-provi mressqa f'dan il-każ (bl-informazzjoni fuq deskritta tinżamm fis-sottofond):

(a) *Xogħol il-kumpannija Environmental Landscaping Consortium Limited hija li* "tieħu ħsieb l-*embellishments* ta' *roundabouts* u postijiet pubbliċi" *(fn. 49* a fol. *187) delegati fuqha. Bħala klijenti tagħha, apparti l-Gvern Ċentrali, hemm ukoll Kunsilli Lokali. (fn. 50* a tergo *ta' fol. 187) Il-Kunsill Lokali ta' Pembroke qatt ma kien klijent ta' Environmental Landscaping Consortium Limited iżda f'xi żmien dak ta' San Ġiljan kellu relazzjoni kuntrattwali magħha. (fn. 51 ibid u a fol. 188) Edgar Borg sostna li aktarx (iżda ma kienx mija fil-mija ċert) fiż-żmien tal-inċident in diżamina Environmental Landscaping Consortium Limited kellha relazzjoni kuntrattwali mal-Kunsill Lokali ta' San Ġiljan (a fol. 192) Għalkemm mistieden jagħmel verifiki, dan l-aspett tal-vertenza baqa' mhux debitament indirizzat (ara speċifikatament* a tergo *ta' fol. 194 u a fol. 195).*

(b) *Dwar is-side verge matul u biswit 'Triq Profs. Walter Ganado' din kienet taqa' fil-mansjonijiet ta' Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP), li tagħha huma sub-kuntratturi Environmental Landscaping Consortium Limited hekk kif espressament sostna Edgar Borg (rappreżentant tagħha). (fn. 52 a fol. 187 et seq.) Dwar tali* side verge *l-kjamata in kawża Environmental Landscaping Consortium Limited qatt ma ingħatat struzzjonijiet dwar manutenzjoni mingħand Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP). Madanakollu Edgar Borg sostna li għalkemm ma jingħatawx struzzjonijiet ad hoc u partikolari dwar liema żoni jeħtieġu attenzjoni u manutenzjoni, il-kumpannija Environmental Landscaping Consortium Limited għandha ċertu poteri ta' inizjattiva proprja biex tattiva ruħha u* "jekk inti qed tara siġra l-*bush* hija sproporzjonata m'hemmx għalfejn jgħidilna l-MELP." *(fn. 53 a fol. 190) Sostna wkoll li għal dak li jikkonċerna* trimming *ta' siġar u veġetazzjoni simili m'hemmx ħtieġa li l-kumpannija Environmental Landscaping Consortium Limited tingħata xi*

ordni speċifika mingħand Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP). (fn. 54 a tergo *ta' fol. 191 u a fol. 192)*

(c) *Christian Azzopardi, rappreżentant ta' Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP), (fn. 55 Għalkemm fil-verbal tal-udjenza tat-3 ta' Ġunju, 2019 dan ix-xhud ġie indikat bħala rappreżentant ta' Environmental Landscaping Consortium Limited, fil-verità hu rappreżentant ta' Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) hekk kif minnu stess dikjarat (a fol. 206) u kif indikat fit-tażrika a fol. 203) sostna li ż-żona tat-triq mertu tal-kawża hija assenjata lir-responsabilitajiet tal-imsejjħa fil-kawża Environmental Landscaping Consortium Limited (fn. 56 a fol. 208) u li normalment, meta Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) tara li żona partikolari teħtieġ tiġi indirizzata, ġestita jew mantnuta hi tissenjala dan lil Environmental Landscaping Consortium Limited li min-naħa tagħhom huma mistennija jattivaw ruħhom. (fn. 57* a tergo *ta' fol. 208 et seq.) Qal li mir-riċerki li wettaq, ma kien jidher xejn anomalu jew allarmanti fis-*side verge *mertu tal-vertenza odjerna. (fn. 58 a fol. 212) Sostna wkoll li Environmental Landscaping Consortium Limited għandha responsabilità ġenerali u dmir ta'* ongoing maintenance *u m'hemmx ħtieġa li tistenna struzzjonijiet speċifiċi ta' Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP). (fn. 59* a tergo *ta' fol. 213, a fol. 214 u* a tergo *ta' fol. 216) Qal li s-*side verge*, ossia* soft area, *matul u biswit 'Triq Profs. Walter Ganado' (li tiġi bejn l-appena msemmija triq u 'Triq Manwel Decelis) taqa' fil-mansjonijiet ta' Environmental Landscaping Consortium Limited. (fn. 60 a fol. 215 u* a tergo *ta' fol. 215)*

(d) *Dr. Ronald Cuschieri,* general manager *tal-imsejjħa fil-kawza Environmental Landscaping Consortium Limited, sostna li "*Mela din it-triq partikolari għal ħafna ħafna żmien kienet *a contentious area, gray area*, għax kien hemm kwistjoni bejn il-kunsilli jekk din taqax taħt Pembroke u jekk taqax taħt San Ġiljan, u din baqgħet għaddejja snin. Issa aħna bdejna fit-2002. Sa fejn naf jien din ġiet riżolta proprju f'dawn l-aħħar snin illi din ħa jeħodha l-Gvern u jassenjaha lilna. Ovvjament din il-parti tat-triq illi qabel li kienet ħafna minnhom … ħafna minn l-affarijiet illi hemm imħawlin hemmhekk kienu għamluhom in-nies privati, għax din kien hemm din il-kwistjoni allura bdew jieħdu ħsiebha n-nies li joqgħodu fid-dintorni, ġiet assenjata u qiegħda parti llum minn dawk l-areas li aħna suppost nagħmlu l-*maintenance* tagħhom.*" (fn. 61* a tergo *ta' fol. 218 u a fol. 219) Sostna li dwar is-siġra mertu ta' dan il-każ huma ma kellhomx ordnijiet mingħand il-Malta and*

> *Embellishment Landscaping Projects (MELP). (fn. 62* a tergo *ta' fol. 219) Sostna li s-siġra inkwistjoni ma tħawwlitx minn Environmental Landscaping Consortium Limited iżda aktarx minn xi ħadd privatament. (fn. 63 a fol. 220). Bħala setgħa, l-Environmental Landscaping Consortium Limited ma tiddeċidix li tiżra' jew li taqla' siġar, peress li dik hija kompetenza tal-Environment and Resources Authroity (ERA). (fn. 64 a fol. 219 u a fol. 220) F'żoni bħal dawk in diżamina, l-Environmental Landscaping Consortium Limited għandha poter ta' manteniment normali iżda mhux ta' manteniment straordinarju. (fn. 65* a tergo *ta' fol. 220) Irribadixxa li jekk ikun hemm sitwazzjoni ta' veġetazzjoni perikolanti huma jirrappurtaw lil Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) u jistennew struzzjonijiet mingħandha sabiex jintervjenu. (fn. 66 a fol. 223 u* a tergo *ta' fol. 223) B'riferiment għal din is-siġra* in specie*, Dr. Ronald Cuschieri sostna illi, "*L-ELC kienet responsabbli tal-manutenzjoni tas-*soft area* partikolari, però mhux ta' din is-siġra u ta' affarijiet imħawlin privatament min-nies*" (fn. 67* a tergo *ta' fol. 224) u illi, "*Jekk hemm xi ħaġa li ma hijiex f'postha dik hija ma hijiex ir-responsabbiltà ta' l-ELC. Però aħna meta ninnotatw xi ħaġa li mhix f'postha normalment ninformaw lill-*monitoring board" (fn. 68 ibid) u sottolinea li s-siġra inkwistjoni mhux suppost kienet imħħawla hemmhekk. (fn. 69 a fol. 225)*

Mill-kumpless tal-provi kollha a disposizzjoni ta' dan it-Tribunal kif imressqa, jirriżulta indiskuss illi l-Environmental Landscaping Consortium Limited għandha konnessjoni diretta maż-żona partikolari fejn kienet, tajjeb jew ħażin, miżrugħa s-sigra li eventwalment waqgħet fuq 'Triq Profs. Walter Ganado'. Mill-elenku appena magħmul joħroġ l-obbligu ġenerali ta' Environmental Landscaping Consortium Limited illi tispezzjona ż-żoni li jaqgħu fil-kompetenza tagħha, li tissenjala u tirrapporta ċertu sitwazzjonijiet lil Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) u li, f'ċerti istanzi, saħansitra tieħu l-inizjattiva li tindirizza ċertu sitwazzjonijiet li ma humiex minnha kunsidrati straordinarji. Ħaġa li toħroġ ċara hija li l-Environmental Landscaping Consortium Limited hija l-kustodi ta' dawn iż-żoni partikolari sparsi f'Malta u f'Għawdex u li l-addetti tagħha jispezzjonawhom b'animu ta' sorveljanza, ta' viġilanza u ta' manutenzjoni. Jissorveljaw u jivviġilaw sabiex sitwazzjonijiet anomali jiġu rrappurtati lil Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) [biex jingħataw struzzjonijiet speċifiċi x'għandu jseħħ] u anke sabiex, fejn huwa ta' kompetenza ta' Environmental Landscaping Consortium Limited, jaqbdu u jindirizzaw is-sitwazzjoni in virtù tal-poter ta'

ongoing maintenance *[bla ebda ħtieġa ta' ordnijiet speċifici mill-Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP)].*

*Għat-Tribunal, fix-xenarju kif raffigurat f'dan il-każ, ir-rwol ta' Environmental Landscaping Consortium Limited kien analogu ħafna ghal dak ta' kustodi ta' oġġett partikolari, ossia ta' kustodi ta' żoni speċifiċi madwar Malta u Għawdex biex il-veġetazzjoni f'tali żoni speċifiċi jiġu sorveljati, jiġu ġestiti u mantenuti u biex kwalsiasi pekuljarità jew anormalità tiġi rappurtata lil Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) ħalli eventwalment tittieħed deċiżjoni mill-istess u tingħata ordni lil Environmental Landscaping Consortium Limited sabiex tieħu azzjoni. Fl-aħħar tal-ġurnata, il-viġilanza fuq tali żoni hija ta' Environmental Landscaping Consortium Limited hekk kif impliċitu fix-xhieda ta' Dr. Ronald Cuschieri illi sostna li l-Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) m'għadhomx il-*manpower *idoneju sabiex jispezzjonaw kull żona sparsa mal-gżejjer Maltin. Mela allura, l-ispezzjoni taqa' bi dmir fuq Environmental Landscaping Consortium Limited u r-riżultat ta' tali spezzjoni taf twassal, skont iċ-ċirkostanzi tal-każ u kif rajna* supra*, jew għad-domanda tal-istess Environmental Landscaping Consortium Limited mingħand il-Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) sabiex tiġi radrizzata xi sitwazzjoni straordinarja jew taf twassal ukoll biex Environmental Landscaping Consortium Limited taqbad u tirranġa dak li ma jkunx jirrikjedi ordni jew awtrizzazzjoni speċifika* a priori*, hekk kif sostnew Edgar Borg u Christian Azzopardi (ara* supra*).*

Stabbilit għalhekk illi din iż-żona tat-triq fejn seħħ l-inċident taqa' fir-responsabbilità ġenerali ta' Environmental Landscaping Consortium Limited, bla dubju din il-kumpannija kienet soġġetta għall-istess obbligi tad-depożitarju għal dik li hija kustodja u konservazzjoni tal-ħaġa fdata lilu. Li jfisser illi, la dik il-parti tat-triq kienet fid-disponibilità tagħha, u allura soġġetta għal viġilanza u superviżjoni tagħha, kien impellenti fuq l-imsemmija kumpannija li hi żżomm kontroll kontinwu u effikaċi biex timpedixxi l-ħolqien ta' kawżi ta' perikolu għal terzi. Jikkonsegwi illi l-indikata kumpannija kellha, u għandha, b'dover, l-obbligu ġenerali li taċċerta li dik il-parti tat-triq, apparti li fiha nnifisha tkun fi stat tajjeb ta' manutenzjoni, tkun ukoll ħielsa minn minn affarijiet anormali jew insidji (fn. 70 Għall-kunċett ta' "insidja" ara l-partijiet rilevanti fid-deċiżjoni in re ***Argus Insurance Agencies Ltd pro et noe v. Sindku u Segretarju Ezekuttiv tal-Kunsill Lokali Qrendi*** *(ċitata diġà* supra*) li jistgħu jeżistu jew eventwalment jiżviluppaw fiha li jafu jipperikolaw it-transitu fuq 'Triq Profs. Walter Ganado' jew fuq 'Triq Manwel Decelis'.*

It-Tribunal jikkunsidra ulterjorment;

*Taħt l-Artikolu 2051 tal-Kodiċi Ċivili Taljan il-leġislatur jitkellem speċifikatament fuq danni subiti minn ħaġa jew oġġett li jinsab fil-kustodja ta' xi ħadd (ossia, "*danno cagionato da cosa in custodia*"). Dan l-indikat dispost jgħid illi, "*Ciascuno è responsabile del danno cagionato dalle cose che ha in custodia, salvo che provi il caso fortuito.*" Issa, taħt il-liġi patria ma nsibux artikolu speċifiku dwar hekk. Madanakollu, l-Artikoli 1031, 1032 u 1033 tal-Kodiċi Ċivili – il-fondament tal-kolpa akwiljana fis-sistema Maltija – huma ampji bizzejjed biex jabbraċċjaw tali prinċipju u, allura, jirrendu l-istess preċett ġuridiku applikabbli* mutatis mutandi. Del resto*, u anke kif aċċettat mill-ġurisprudenza nostrana fil-bidu tas-seklu għoxrin, "*la colpa è un ipotesi giuridica e generica finche sta nelle disposizioni della legge o sui tratti di scienza giuridica, ma deve assumere una forma materiale e specifica quando si imputa ad altri come cagione di danni sofferti e risarcibili.*" (***Ingegnere Frank Calafato v. Carmelo Grech****, Appell Civili, 23 ta' Novembru, 1921).*

Taħt l-artikolu Taljan jidħlu varjetà kbira ta' xenarji, iżda għal finijiet tagħna, is-segwenti senjalazzjonijiet huma suffiċjenti.

L-awturi ***MARCELLO SINISI*** *u* ***FULVIO TRONCONE*** *("Responsabilità per danni da cose in custodia", Simone, 1ª ed., 2009; p. 117) jsostnu li, "*È tesi del Supremo Collegio quella secondo cui il concetto di custodia, presupposto dall'art. 2051 c.c., sta a significare un effettivo potere fisico del soggetto nei confronti della cosa, cioè un rapporto concreto che implichi il governo e l'uso della cosa custodita, con il conseguente obbligo di vigilare che da questa – per sua natura o particolari condizioni – non derive danno ad altri." *L-istess awturi, b'riferiment ghall-Qorti ta' Kassazzjoni Ċivili [sent. n. 347 tal-14 ta' Jannar, 1992] isostnu hekk:* "La giurisprudenza di questa Corte pone a fondamento della responsabilità il dovere di sorveglianza gravante sul custode nella duplice direzione della vigilanza della cosa e del mantenimento del suo controllo in modo da impedire che produca danno a terzi." *(cfr.* ***SINISI-TRONCONE****, op. cit., p. 101).*

Għalhekk, kien dmir Environmental Landscaping Consortium Limited li tieħu ħsieb tindokra ż-żona tat-triq inkwistjoni u tiskonġuraha minn kwalsiasi insidji jew perikli għall-utenti ta' 'Triq Profs. Walter Ganado' (jew ta' 'Triq Manwel Decelis). Kien jispetta lill-istess Environmental Landscaping Consortium Limited li tara li kull oġġett taħt il-kontroll tagħha jkun fi stat tajjeb ta' konservazzjoni u kien ukoll dmir tagħha li tivviġila fuq iż-żona sabiex iżommha ħielsa minn ostakoli, kemm apparenti u kif ukoll dawk li jafu jimmaterjalizzaw.

Kif ritenut fid-deċiżjoni fuq imsemmija in re ***Joseph Falzon vs. Kunsill Lokali Iklin*** *(Appell Inferjuri, 22 ta' Novembru, 2006), "*Hu prinċipju konsolidat kemm fid-

dottrina kif ukoll f'ġurisprudenza affermata, illi l-entitajiet pubbliċi li lilhom hi affidata ċerta mansjoni huma, bħal kull ċittadin privat, marbuta li josservaw, fil-kors tal-attivitajiet tagħhom, il-prudenza, diliġenza u ħsieb ta' missier tajjeb tal-familja dettata mir-regola fl-Artikolu 1032(1) tal-Kodiċi Ċivili. Regola din ta' korrettezza, bon sens u ta' żvolgiment għaqli f'kull parti tal-operat, kemm jekk si tratta minn eżekuzzjoni ta' xogħlijiet, manutenzjoni ta' opri pubbliċi, viġilanza u kontroll. L-enti pubblika li ma tosservax dan titqies fi ħtija li jkollha allura tissubixxi l-konsegwenzi ta' dak sanċit fl-artikolu 1031 tal-Kodiċi Ċivili. Fl-ambitu ta' din it-tematika l-Qorti Taljana ta' Kassazzjoni (Nru 9092, 5 ta' Lulju 2001) kellha dan xi tgħid: «Nell'esercizio del suo potere discrezionale inerente alla esecuzione e manutenzione di opera pubbliche la Pubblica Amministrazione incontra limiti derivanti sia da norme di legge, regolamentari e techniche, sia da regole di commune prudenza e diligenza, prima fra tutte quella del *'neminem lædere'* in osequio alla quale essa è tenuta a far si che l'opus pubblicum' (in particolare una strada aperta al publico transito) non integri per l'utente gli estremi di una situazione di pericolo occulto (cosidetto insidia o trabocchetto).»*" Eżattament fl-istess sens hija s-sentenza in re* ***Hugh P. Zammit et noe v. Direttur tat-Toroq et*** *(Appell Inferjuri, 23 ta' Jannar, 2004).*

Fid-dawl ta' dawn il-kunsiderazzjonijiet, jinżel naturali li f'dan il-każ, u minħabba d-deskritti ċirkostanzi, il-Kunsill Lokali ta' San Ġiljan ukoll mhuwiex il-kontradittur leġittimu di fronti għall-istanza attriċi, iżda hija s-soċjetà imsejjħa fil-proċeduri, Environmental Landscaping Consortium Limited, li għandha twieġeb għall-istess.

It-Tribunal jikkunsidra addizzjonalment;

Bil-wisq naturali l-istħarriġ ta' dan it-Tribunal għandu jiffoka fuq l-għemil taż-żewġ partijiet involuti, ossia kemm fuq l-aġir tas-sewwieq Darren Calvagna u kif ukoll fuq l-għemil tal-kjamata in kawża. Dan hu proprju hekk għaliex jinżel bi dmir fuq min għandu jiġġudika illi jesplora u jeżamina sew il-fattur ta' kontributorjetá, stante illi l-kunċett tal-kolpa ma hu xejn ħlief astrazzjoni ġuridika unika, li tieħu diversi forom, saħansitra dik tal-kontributorjetá. (fn. 71 **GIORGIO GIORGI** ("Teoria Delle Obbligazioni", Firenze 1924; Vol.II, §33 p.57) *jikteb illi,* "La colpa invero è un *quid iuris*, sinchè sta nei volumi dei trattisti al cospetto della scienza; ma la colpa è un *quid facti*, quando deve essere provata davanti al giudice, il quale non può trovarla, se non nei fatti, che gli vengono dimostrati." *Mix-xena domestika ara d-deċizjoni in re* ***Ingegnere Frank Calafato v. Carmelo Dimech*** *(Appell Ċivili, 23 ta' Novembru, 1921) Kif jikteb l-awtur* ***GIOVANNI CESAREO CONSOLO*** *("Trattato del Risarcimento del Danno", UTET 1908; p. 307), "*trattandosi di risarcimento di danno per quasi delitto, bisogna tenere in conto anche la colpa del danneggiato;

indagare cioè quanto costui abbia potuto contribuire al fatto per lui pregiudizievole e per cui domanda il risarcimento*". (fn. 72 Din it-tematika ġiet approfondita minn dan it-Tribunal, kif presjedut, fid-deċiżjoni in re* ***John Busuttil v. Socjetà Muzikali Santa Marija Qrendi*** *(Tribunal Għal Talbiet Żgħar, 31 ta' Ottubru, 2019) u hawnhekk issir referenza għall-partijiet rilevanti fiha)*

L-ewwel sejra tiġi trattata l-kondotta ta' Darren Calvagna, sewwieq tal-vettura bin-numru ta' reġistrazzjoni TAXI 039M.

Invarjabilment dejjem nsibu nvokata n-nozzjon ta' "proper lookout" *meta tkun qed tiġi eżaminata l-kondotta ta' sewwieq ta' vettura. U dan hekk għandu jkun għax trid tiġi eżaminata tali kondotta sabiex min qed jiġġudika jkollu stampa ċara għal dak li wassal biex ġara l-event sinistru stante li jista' jagħti l-każ li tali sinistru jkun seħħ parzjalment, interament jew, addirittura aġjevolat, b'xi nuqqas tas-sewwieq stess.*

Rigward dan l-ingredjent komportamentali rikjest mis-sewwieqa ta' vetturi nsibu ġurisprudenza ampja. Ormai din in-nozzjon tinsab konsolidata f'numru ta' ġudikati tal-qrati tagħna, kemm fis-sede penali (fn. 73 Ara, inter alia*,* ***Il-Pulizija v. Jason Delia*** *[(19.09.2006) App. Krim. Nru: 63/2005];* ***Il-Pulizija v. Noel Gauci*** *[(25.03.2004) App. Krim. Nru: 32/2004];* ***Il-Pulizija v. Robert Zaffarese*** *[(06.11.2002) App. Krim. Nru: 177/2002]) kif ukoll f'dawk ċivili. (fn. 74 Ara,* inter alia, ***Mary Bonello noe et v. Sylvia Fsadni*** *[(11.03.1998) App. Ċiv. Nru: 1168/83];* ***Joseph Fenech et v. Maria Bajada et*** *[(13.01.1988) App. Ċiv. Nru: 1036/81];* ***Dott. Remigio Zammit Pace noe v. Thomas Catania et*** *[(26.11.1987) Vol:LXXI-III-722]) Fil-kawża in re* ***Untours Insurance Agents Limited pro et noe v. Etienne Saliba et*** *(Prim'Awla, 29 ta' Jannar, 2004) ġew spjegati ż-żewg regoli kardinali tas-sewqan, ossia li hija regola ġenerali, fi kwestjonijiet ta' stħarriġ ta' responsabbilità, li kull sewwieq irid iħares żewġ regoli ewlenin, jiġifieri [a] li jirregola s-sewqan tiegħu skont iċ-ċirkostanzi kollha tal-inħawi fejn ikun (magħduda magħhom il-konfigurazzjoni tat-triq, il-ħin u l-kundizzjonijiet atmosferiċi), u [b] li jżomm attenzjoni* ("proper lookout") *dwar dak li jkun qiegħed iseħħ fil-qrib jew huwa mistenni li jseħħ minnufih. (fn. 75 vide s-sentenza għall-ġurisprudenza ulterjuri). Kif osservat fis-sentenza in re* ***Richard Fenech v. Rook Construction Limited et*** *(Prim'Awla, 3 ta' Ottubru, 2003) hu "*dmir ta' driver li jżomm dik li komunement tissejjaħ *'a reasonable careful look-out',* liema dmir iġib miegħu li d-driver jara dak li jkun raġonevolment viżibbli.*"*

Minn ezami ta' dak sostnut minn Darren Calvagna, (fn 76 Ara deposizzjoni tiegħu fl-udjenza tal-25 ta' April, 2018 (a fol. 48-49) u fl-udjenza tas-6 ta' Ġunju, 2018 (a

fol. 52-53) it-Tribunal ma jara l-ebda prova li tindika kif tali sewwieq kien, b'xi mod jew manjiera, traskurat jew imprudenti dakinhar tal-akkadut. Il-waqgħa improvviża ta' siġra (jew fergħa/zokk minnha) jew ta' xi oġġett ieħor simili minn side verge *fuq it-triq tranżitata għal fuq il-karozza misjuqa minnu mhijiex xi ħaġa li sewwieq jista' qatt raġonevolment jistenna, ibassar jew jipprevedi. Wara kollox, kif affermat fis-sentenza in re* ***Francis Coleiro ne vs. Carmelo Cassar*** *(Appell Ċivili, 24 ta' April, 1964), (fn. 77 Riportata f'*Kollez. ***Vol.XLVII(F)-I-258)*** *"*Il-prevedibilità trid tkun ta' probabilitajiet raġonevoli u mhux ta' possibilitajiet remotissimi u inverosimili.*"*

*It-Tribunal ma jirravviża l-ebda komportament sfrontat jew traskurat fis-sewqan ta' Darren Calvagna jew xi grad ta' imprudenza li hu ċensurabbli. Mill-provi akkwiziti, kollox jindika sewqan solerti u garbat, mingħajr atteġġjamenti jew eċċessi negliġenti da parti tal-imsemmi sewwieq (bħal nagħtu każ, għal dak li hi veloċità elevata jew xi manuvra ażżardata). Ma jirriżultax lanqas li l-vettura misjuqa minn Darren Calvagna laqtet iċ-ċint tas-*side verge *inkwistjoni u li per konsegwenza tqaċċtet xi siġra jew pjanta miżrugħa u din waqgħet fuq il-vettura.*

*Lanqas ma jirriżulta li s-siġra jew pjanta kienet ġjà waqgħet fuq 'Triq Profs. Walter Ganado' u li wara għadda Darren Calvagna u baqa' dieħel fiha. Li kieku kien hekk, u kif sostna l-istess sewwieq, id-danni kienu jkunu fil-parti frontali ta' taħt tal-vettura u mhux fil-parti ta' fuq tal-*windshield *tal-istess vettura. (fn. 78 Ara senjatament a fol. 53)*

Għaldaqstant ma jirriżulta xejn barra minn postu fis-sewqan ta' Darren Calvagna u għalhekk ma hemm l-ebda tip ta' ħtija li għandha tiġi akkollata fuqu għall-akkadut dannuż de quo.

*L-istess raġunament, iżda, ma jistax jiġi applikat fir-rigward ta' Environmental Landscaping Consortium Limited u dan 'l għaliex, kif aċċennat aktar kmieni, hemm diversi fatturi li jissottolinejaw ir-responsabbilità li tinkombi fuqha bħala dik l-enti li kellha l-kontroll, il-viġilanza, is-superviżjoni u l-manutenzjoni ta' dawk is-siti fit-toroq lokali li huma ta' kompetenza tagħha – is-*side verge *(u l-veġetazzjoni miżrugħa fiha) bejn 'Triq Profs. Walter Ganado' u 'Triq Manwel Decelis' tkun waħda minnhom.*

Kif affermat fid-deċiżjoni in re ***Fogg Insurance Agencies Limited v. L-Awtorità għat-Trasport f'Malta et*** *(ċitata* supra*), u b'self minnha, dan it-Tribunal jirrileva illi essenzjalment, siġar, pjanti jew veġetazzjoni oħra li hemm fit-toroq jew* ai margini *tagħha, minn żmien għal żmien, jeħtieġu jiġu sorveljati u eżaminati ħalli minnhom jitneħħew dawk il-partijiet li għandhom ħsara, jew li huma mejta, morda jew li*

minħabba d-daqs tal-friegħi jafu jkunu ta' periklu. L-imsejjħa fil-kawża kellha tfassal programm ta' spezzjoni li jassigura li s-siġar jew pjanti f'postijiet bħal dawk in diżamina (anke jekk mhux imwaħħlin minnha) jiġu neċessarjament spezzjonati minn persuni li jifhmu fil-qasam tas-siġar et similia.

L-Environmental Landscaping Consortium Limited kellha obbligu ġenerali ta' sorveljar u, għalhekk, kellha tieħu l-passi idoneji u l-miżuri raġonevoli biex kwalsiasi riskju jitnaqqas. Dan qed jingħad, aktar u aktar jekk, fid-dawl ta' dak li asserixxa Dr. Ronald Cuschieri, u ċioè li tali siġar jew pjanti (bħal dik li waqgħet f'dan il-każ) mhux suppost kienu miżrugħa fiż-zona. Hu proprju għalhekk li kien hemm il-bżonn (u għad hemm ħtieġa) li minn żmien għal żmien issir spezzjoni minn persuni li huma versati f'dan is-settur (bħal arboristi), sabiex dak li mhux suppost huwa eżistenti fis-sit inkwistjoni jitneħħa u dak li jeħtieġ jiġi mantenut issirlu l-ħidma appożita fuqu.

Mill-atti probatorji, jidher evidenti li fil-każ preżenti dan l-eżerċizzju ma kienx qiegħed isir minn Environmental Landscaping Consortium Limited. Jekk tali eżerċizzju seħħ, allura l-istess Environmental Landscaping Consortium Limited ma intebħitx bis-siġra jew bil-pjanta li mhux suppost kienet hemmhekk. Jekk sar tali eżerċizzju u Environmental Landscaping Consortium Limited intebħet b'dan kollu, ma jidhirx li din ġibdet l-attenzjoni tal-Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP) jew tal-Environment and Resources Authority (ERA). Dan kollu jindika ċertu passività u ċertu inerzja ta' Environmental Landscaping Consortium Limited.

Jekk Environmental Landscaping Consortium Limited kienet temmen li ma kellha x'taqsam xejn maż-żona u li l-poteri fuq l-istess żona kienu primarjament u/jew esklussivament tal-Malta and Embellishment Landscaping Projects (MELP), kien missha sejjħitha fil-kawża odjerna biex tiġi riċerkata r-responsabbilità relattiva u tikkonsegwi l-kundanna. Għalhekk, jekk il-kumpannija Environmental Landscaping Consortium Limited kienet temmen illi kien hemm lok fejn oħrajn jiġu kjamati jipparteċipaw fil-ġudizzju biex jirrispondu, il-lokuzzjonijiet tal-Art.6(1) tar-Regoli Dwar Tribunal Għal Talbiet Żgħar (Liġi Sussidjarja 380.01), l-Art. 961 tal-Kodiċi ta' Proċedura Ċivili (Kapitolu 12 tal-Liġijiet ta' Malta) u tal-Art. 1050(2) tal-Kodiċi Ċivili (Kapitolu 16 tal-Liġijiet ta' Malta) huma ampji biżżejjed biex jagħtuha l-fakoltá tagħmel hekk.

Madanakollu l-kumpannija kjamata in kawża għażlet sempliċiment li tipprova tisposta l-ħtija fuq xi ħadd li mhux parteċipi fil-proċediment odjern u li tippersisti bl-allegazzjoni u sottomissjonijiet li kienet Malta and Embellishment Landscaping

Projects (MELP) l-enti li kellha verament twieġeb. Environmental Landscaping Consortium Limited għażlet din l-istrateġija legali, iżda kif magħruf, l-ebda parti mit-tort – in toto *jew* in partem – *ma tista' tigi addossata fuq xi ħadd li mhux parti fil-kawża. In fatti, "*il-konvenut ma jistax jaddebita l-ebda ħtija fuq terz meta jonqos li jsejjaħ lil tali persuna fil-kawza. Id-difiża tat-terz injot mhiex sostenibbli għaliex il-kawża hija bejn il-kontendenti u l-ebda parti mit-tort ma tista' tiġi addebitata lil xi ħadd li ma hux fil-kawża*" (**Anthony Fenech noe v. Paul Gauci**, Prim'Awla tal-21 ta' Frar, 1994; mhux pubblikata). L-istess hemm sostnut fil-kawżi* **Victor Camilleri pro et noe et v. Nazareno Cutajar et** *(Appell Ċivili, 9 ta' Diċembru, 1968; mhux pubblikata);* **Angelo Stellini v. Joseph Camilleri** *(Prim'Awla tas-17 ta' April, 1991; mhux pubblikata); u* **Paul Scerri pro et noe et v. Tancred Cesareo** *(Prim'Awla, 27 ta' Jannar, 1997; mhux pubblikata).*

Għalhekk, kuntrarjament għal dak eċċepit fl-ewwel eċċezzjoni u għall-affermazzjonijiet tal-kjamata in kawża, in-nuqqas ta' sorveljanza u manutenzjoni adegwata da parti tagħha mfissra supra *wassal għall-waqgħa tas-siġra (jew fergħa/zokk minnha) jew tal-pjanta inkwistjoni għal fuq 'Triq Profs. Walter Ganado', bil-konsegwenza li baqgħet nieżla fuq il-karozza bin-numru ta' reġistrazzjoni TAXI 039M eżatt meta kienet għaddejja miż-żona. Dan kollu kombinat, wassal għall-akkadut dannuż soffert mis-sewwieq assikurat mas-soċjetà assikuratriċi attriċi.*

*L-Art. 1031 tal-Kodiċi Ċivili jiddisponi li, "*kull wieħed iwieġeb għall-ħsara li tiġri bi ħtija tiegħu.*" Sabiex tirnexxi tali azzjoni hemm bżonn jikkonkorru tlett rekwiżiti, ossia (**i**) il-prova tad-dannu mġarrab inkombenti fuq min jallegah; (**ii**) il-kondotta doluża jew kolpuża (kommissiva u/jew ommissiva) tal-konvenut; u (**iii**) in-ness kawżattiv bejn tali danni u tali kondotta (fn. 79 F'dan is-sens ara, fost oħrajn, is-sentenzi in re* **George Thomas Davison v. Joseph Azzopardi noe** *(Appell Kummerċjali, 2 ta' Marzu, 1962) u in re* **Francis Busuttil v. Sammy Meilaq nomine** *(Prim'Awla, 9 ta' Diċembru, 2002). Analizi mirquma tat-tlett aspetti tinsab spjegata mill-awtur* **GIOVANNI PACCHIONI** *fi "Diritto Civile Italiano – Diritto Delle Obbligazioni" (CEDAM, 1940; Vol. IV, p. 141).*

Rigward l-ewwel rekwiżit, dan ġie ampjament pruvat li l-proprjetarju tal-vettura (u l-assigurazzjoni attriċi in forza tas-surroga (fn. 80 Ara deposizzjoni ta' George Stagno Navarra fl-udjenza tal-4 ta' Ottubru, 2018 (a fol. 92-95) u d-dokumenti relattivi minnu eżibiti. Tali surroga ma sservix ta' novazzjoni li toħloq obbligazzjoni ġdida iżda hi waħda fejn id-drittijiet tal-persuna assikurata jiġu kontinwati fil-persuna tal-assikurazzjoni. Fis-sentenza in re **Capitano Joseph L. Muscat nomine v. Giuseppe Mizzi et nè** *(Qorti tal-Kummerċ, 25 ta' Novembru, 1929) li tgħid illi d-*

danneġġjant "deve rispondere del danno verso lo assicuratore che piglia il posto dello assicurato." *Fid-deċiżjoni in re* ***Untours Insurance Agents Limited noe v. Salvatore Zarb*** *(Appell Inferjuri, 20 ta' April, 2005) tgħid li, "l-assigurazzjoni tissubentra fl-identika posizzjoni, sostanzjali u proċesswali, tad-danneġġjat di fronte għad-danneġġjant." Fil-kawża in re* ***Bonnici George et noe v. Phoenica Hotel Company Ltd*** *(Appell Inferjuri, 12 ta' Jannar, 2005) ingħad hekk:* "Fil-każ ta' assigurazzjoni li tħallas lill-assigurat tagħha *ai termini* ta' polza ta' assigurazzjoni il-materja tas-surrogazzjoni tiffigura fl-ipotesi kontemplata taħt is-subparagrafu (ċ) tal-artikolu 1166 li tippreskrivi l-akkoljiment tas-surroga *ipso jure* favur dak li kien obbligat ma' oħrajn jew għall-oħrajn għall-ħlas tad-dejn u kellu interess iħallsu." *Ara a fol. 75-86 u a fol. 96-116.) ssubixxa dannu patrimonjali, cioè fil-vettura tiegħu. Tali aspett ma ġiex kontradett fil-kors tal-kawża u l-atturi ressqu provi adegwati f'dan is-sens. (fn. 81 Ara a fol. 75-86 u a fol. 96-116).*

It-tieni rekwiżit jieħu l-forma ta' kondotta kolpuża omissiva fil-każ odjern stante li l-kjamata in kawza naqset fid-doveri tagħha ta' sorveljanza, manutezjoni, eċċ., kif fuq diskuss. Issa, l-Kodiċi Ċivili huwa silenzjuż għar-rigward ta' x'inhi l-kolpa. Għalhekk wieħed jdur fuq l-awturi li jfornu definizzjonijiet li jiddeterminaw l-essenza tagħha. L-awtrici ***GIOVANNA VISINTINI*** *("Trattato Breve della Responsabilità Civile", 3ª ed., 2005; p. 87) tispjega li, "*La colpa, in senso tecnicogiuridico, consiste in un comportamento cosciente dell'agente che, sia pure senza volontà di recare danno ad altri, è causa di un evento lesivo per negligenza, imprudenza, imperizia ovvero per inosservanza di regole o norme di condotta.*" B'mod aktar dettaljat l-awturi* ***ANDREA TORRENTE*** *u* ***PIERO SCHLESINGER*** *("Manuale di Diritto Privato", 17ª ed., Giuffrè 2004; §423, p. 659) joffru deskrizzjoni aktar mirquma, li tenfasizza b'mod partikolari fuq il-komportament tad-danneġġjant. Huma jgħidulna illi, "*La colpa … presuppone una valutazione negativa del comportamento dell'agente, che è ritenuto «in colpa» quando non ha adeguato la propria condotta al livello di diligenza, o di prudenza richiesti, ovvero non ha rispettato le regole tecniche o giuridiche di comportamento proprie dell'attività da lui svolta […] il giudizio sulla colpa implica l'analisi di tutte le circostanze di fatto, onde accertare se il danneggiante doveva e poteva agire diversamente, in base alle regole che vanno osservate dalla persona «normale» ed accorta.*"*

Inoltre, l-kolpa tista' tkun kommissiva (kondotta pożittiva) oppure omissiva (kondotta negattiva). Kif rilevat minn ***CARLO LEGA*** *("Le Libere Professioni Intellettuali", Giuffrè Editori, 1974; p. 832), "Ovviamente la negligenza può essere omissiva o commissiva." L-awtur* ***FRANCESCO RICCI*** *("Corso Teoretico-Pratico di*

*Diritto Civile", UTET, 1912; Vol. VI, §85, p. 113) jikteb, f'aktar dettall, illi l-kolpa "*non deriva soltanto dai fatti, ma anche dai non fatti; onde io non solo sono in colpa quando faccio quello che non avrei dovuto fare, ma sono in colpa pur anco quando ometto o trascuro di far ciò che avrei dovuto fare.*"*

Ma hemmx bżonn ta' bilfors li jkun hemm l-infrazzjoni ta' norma mperattiva ta' dritt (liġi skritta) sabiex wieħed jiġi ritenut ħati ta' għemil traskurat/negliġenti. Dan għaliex, skont ***ENRICO ALTAVILLA*** *("La Colpa: Parte Prima", UTET 1957; §13, p. 42), "*il dovere di diligenza e di prudenza deriva da un complesso giudizio di pericolosità di condotte, nel duplice aspetto commissivo od omissivo, così che, pur non essendo imposte da una specifica norma giuridica, sono regolate dai bisogni di convivenza sociale.*" Dan ma hux xejn ħlief rikjam għall-prinċipju ta'* "neminem lædere*". (fn. 82 Dan mhux kunċett distakkat mil-liġi skritta iżda wieħed illi jippervadi kull għemil, kull dover u kwalsiasi obligazzjoni, kontrattwali jew le:* "è statisticamente dimostrato che il *neminem lædere* si sia conquistato 'sul campo' un proprio diritto di cittadinanza nel sistema." *(**MASSIMO FRANZONI**, "L'Illecito", 2ª ed., Giuffrè 2010; p. 31) Għalhekk, ċertu prekawzjonijiet u ċerta kura għandhom dejjem jittieħdu bħala rispett versu l-oħrajn u hekk kif l-awturi* ***CADOPPI*** *u* ***VENEZIANI*** *("Manuale di Diritto Penale"; CEDAM, 2a ed., 2006; p. 326) jiktbu, "*Ciascuno di noi, quando svolge una certa attività, è tenuto a svolgerla rispettando determinate regole precauzionali. Scopo di queste regole è quello di prevenire ed evitare che venga arrecato un pregudizio ad interessi meritevoli di tutela, o – perlomeno – di ridurre il rischio entro i margini tali da renderlo accettabile.*"[1] (fn.83 Kif inghad minn Lord Atkin fil-kawza tal-House of Lords in re* ***Donoghue (or M'Alister) v. Stevenson*** *([1932] All ER Rep 1; [1932] AC 562; p. 580),* "There must be, and is, some general conception of relations giving rise to a duty of care, of which the particular cases found in the books are but instances. ... The rule that you are to love your neighbour becomes in law you must not injure your neighbour […] You must take reasonable care to avoid acts or omissions which you can reasonably foresee would be likely to injure your neighbour. Who, then, in law, is my neighbour? The answer seems to be — persons who are so closely and directly affected by my act that I ought reasonably to have them in contemplation as being so affected when I am directing my mind to the acts or omissions that are called in question.) *In oltre,* ***MASSIMO FRANZONI*** *("Le Obbligazioni: Le obbligazioni da fatto illecito" Vol.II, UTET 2004; §3, p. 29) jgħid illi,* "Anche nel caso in cui manchi una specifica norma di legge o di regolamento, che imponga l'obbligo di osservare una determinata linea di condotta, la colpa può venire in

rilievo sotto il profilo dell'imprudenza, della negligenza o dell'imperizia. In questi casi, la colpa viene individuata in un comportamento cosciente dell'agente, che senza volontà di arrecare danno, cagiona, però, un evento lesivo ad altri; in modo particolare, la giurisprudenza fa riferimento al requisito della prevedibilità o rappresentabilità dell'evento dannoso, come componente essenziale della colpa. Il giudizio sulla prevedibilità o rappresentabilità dell'evento, tuttavia, viene effettuato secondo il criterio della media diligenza ed attenzione del buon padre di famiglia, rapportato alla situazione verificatasi in concreto. Pertanto, non vi è un'indagine sulla coscienza e sulla volontà dell'agente, in quanto attraverso il confronto con il parametro standard della diligenza del buon padre di famiglia, si accerta la difformità del comportamento tenuto rispetto a quello che, invece, era richiesto."

Ma jistax jonqos li f'din l-ekwazzjoni jinserixxi ruħhu l-parametru standard ta' dik id-diligenza li jippreciza l-Art. 1032 tal-Kodici Civili, ispirata minn dik id-dottrina indikanti "una forma di attenzione nei confronti dell'altrui sfera giuridica, che si traduce generalmente nell'obbligo di adottare una condotta positiva o di svolgere una certa attività secondo particolari modalità; si indica, quindi, il comportamento di un soggetto attento ed oculato nel raggiungimento di un determinato fine" *(**MASSIMO FRANZONI**, op. cit., p. 25) ċitata b'approvazjoni fis-sentenza tal-Qorti tal-Appell, Sede Inferjuri, fl-ismijiet **Citadel Insurance plc v. Paul Berry et** mogħtija fl-24 ta' Jannar, 2007.*

Magħmula dawn is-senjalazzjonijiet, it-Tribunal jemmen li l-kumpannija Environmental Landscaping Consortium Limited "non ha adeguato la propria condotta al livello di diligenza, o di prudenza richiesti" *fil-qadi tad-dmirijiet u funzjonijiet tagħha. Inoltre jidher li l-istess kumpannija setgħat taġixxi, "*diversamente, in base alle regole che vanno osservate dalla persona «normale» ed accorta*", ossia li hi setgħat tipprevjeni (u anke tipprevedi l-potenzjalità ta' incidenti xejn remoti) l-insidja jew perikolozità insita f'siġar jew pjanti li mhux suppost ikunu miżrugħa jew ta' oħrajn li kienu jeħtieġu żabra jew t'oħrajn li kienu neċessitanti manutenzjoni. L-indikati omissjonijiet, jekwivalu għal kondotta kolpuża li ma tistax tiġi eskluza stante illi l-kumpannija kjamata in kawża kienet f'posizzjoni li tevita d-dannu kkaġunat għax hi "*aveva il dovere di prevedere.*"*

*It-tielet rekwiżit imsemmi jitkellem dwar il-*causal nexus *bejn il-kondotta tad-danneġġjant u d-danni subiti. In-nuqqas ta' viġilanza u sorveljanza adegwata wassal għad-deterjorament ta' siġra (jew parti minnha) jew ta' pjanta miżrugħa f'*side verge*. Din spiccat biex waqgħet orrizzontalment fuq triq pubblika meta minnha kien għaddej traffiku. Il-waqgħa ta' tali siġra jew pjanta spiċċat biex laqtet*

il-vettura misjuqa minn Darren Calvagna u kkaġunat ħsarat lill-istess vettura. Għalhekk, jeżisti l-imsemmi ness kawżattiv bejn il-kondotta omissiva ta' Environmental Landscaping Consortium Limited u d-danni subiti, ness kawżattiv illi – hekk kif diġà ntqal – mhux interrot u/jew mmarkat b'xi għemil kontributorju tas-sewwieq tal-vettura.

Għal dak li jikkonċerna quantum *ta' ħsarat, minn eżami akkurat ta' dak imressaq mill-atturi – u kif ukoll mgħejjun b'dak imfisser fil-parti rilevanti tal-Art. 9(2)(b) tal-Kapitolu 380 tal-Liġijiet ta' Malta – it-Tribunal jemmen li d-dannu ġie pruvat għal dak li hi konsistenza, kwalità u kwantità tiegħu u ma għandux raġuni 'l għaliex għandu jiddiskosta ruħhu minn tali riżultanzi, anke 'l ghaliex il-kontro-provi jew l-argumenti relattivi ma jnisslu l-ebda dubju f'dan it-Tribunal."*

<u>L-Appell</u>

9. Is-soċjetà kjamata fil-kawża ħassitha aggravata bis-sentenza appellata u għalhekk fit-3 ta' Diċembru, 2019 interponiet appell fejn talbet lil din il-Qorti sabiex tirrevoka dik is-sentenza, filwaqt li tilqa' l-eċċezzjonijiet tagħha, bl-ispejjeż kontra l-appellati. Tgħid illi dawn huma l-aggravji tagħha: (i) l-apprezzament żbaljat li għamel it-Tribunal tal-provi miġjuba quddiemu meta laqa' t-talbiet attriċi fil-konfront tagħha; (ii) it-Tribunal applika u interpreta ħażin il-liġi; (iii) fid-dawl ta' dak li hija ssottomettiet meta spjegat l-aggravji l-oħra, is-soċjetà appellanta m'għandhiex tbati l-ispejjeż.

10. L-intimata Awtorità għat-Trasport f'Malta wieġbet fit-23 ta' Diċembru, 2019 fejn fl-ewwel lok issottomettiet in-nullità tal-appell stante li ma kienx sar skont id-dispożizzjonijiet tal-artikolu 8 tal-Kap. 380. Fil-mertu mbagħad issottomettiet li s-sentenza appellata hija waħda ġusta u għalhekk timmerita konferma għal dawk ir-raġunijiet li tispjega fir-risposta tagħha.

11. L-intimat il-Kunsill Lokali Prembroke intavola r-risposta tiegħu fil-21 ta' Jannar, 2020 fejn filwaqt li huwa wkoll issottometta li s-sentenza appellata hija ġusta, u dan kemm fil-fatt kif ukoll fid-dritt u għalhekk timmerita konferma, jgħid li l-appell jonqos milli josserva d-dispożizzjonijiet tas-subartikolu 8(2) tal-Kap. 380 u għalhekk kellu jiġi ddikjarat irritwali, invalidu u/jew null.

12. Anki l-intimat il-Kunsill Lokali San Ġiljan fir-risposta tiegħu tat-28 ta' Jannar, 2020 isostni li l-appell interpost mis-soċjet kjamata fil-kawża huwa null stante li għal dawk ir-raġunijiet li jfisser fl-imsemmija risposta tiegħu, l-appell inkwistjoni ma jottemporax ruħu mad-dettami tal-artikolu 8 tal-Kap. 380. Inkwantu għall-mertu, l-intimat il-Kunsill Lokali San Ġiljan jagħti r-raġunijiet għaliex l-aggravji ma jistgħux jirnexxu, u għalhekk jitlob sabiex l-appell jiġi miċħud.

13. L-appellati għażlu li ma jweġbux.

<u>Konsiderazzjonijiet ta' din il-Qorti</u>

14. Din il-Qorti tgħid li l-appell intavolat mis-soċjetà kjamata fil-kawża huwa tassew irritu u null, u dan proprju għaliex kif qegħdin isostnu l-intimati, ma jottemporax ruħu mad-dispożizzjonijiet tas-subartikoli (2) u (3) tal-artikolu 8 tal-Kap. 380. Dan l-artikolu tal-liġi jiddisponi kif ġej:

> "(2) Indipendentement mill-ammont tat-talba, jista' dejjem isir appell fil-każijiet li ġejjin:
>
> (a) fuq kull ħaġa li jkollha x'taqsam mal-ġurisdizzjoni tat-Tribunal;

(b) fuq kull kwistjoni ta' preskrizzjoni;

(ċ) fuq kull nuqqas ta' tħaris tad-disposizzjonijiet tal-artikolu 7(2);

(d) meta t-Tribunal ikun b'mod gravi mar kontra d-dettami tal-imparzjalità u tal-ekwità skont il-liġi u dik l-azzjoni tkun ippreġudikat il-jeddijiet ta' min jappella.

(3) Ikun hemm ukoll dritt ta' appell fil-każijiet kollha fejn l-ammont inkwistjoni, kalkolat skont id-disposizzjonijiet tal-artikolu 3(2), jaqbeż elf u ħames mitt euro (€1,500)."

15. Din il-Qorti tibda billi tosserva li ċertament l-appell mhux konformi ma' dak li jiddisponi għalih s-subartikolu 8(3) tal-Kap. 360, għaliex l-ammont li s-soċjetà kjamata fil-kawża ġiet ikkundannata tħallas permezz tas-sentenza appellata huwa ta' €826.93, u għalhekk inqas mill-minimu li jitlob dan is-subartikolu tal-liġi.

16. Meta mbagħad din il-Qorti kkunsidrat l-aggravji kollha li s-soċjetà kjamata fil-kawża qiegħda tressaq quddiemha, huwa ċar li l-appell ma jolqot l-ebda wieħed mill-każijiet kontemplati mis-subartikolu 8(2) tal-Kap. 380.

17. Għaldaqstant din il-Qorti ma tistax tieħu konjizzjoni tal-appell odjern.

<u>Decide</u>

Għar-raġunijiet premessi l-Qorti qiegħda tastjeni milli tieħu konjizzjoni tal-appell intavolat mis-soċjetà kjamata fil-kawża, filwaqt li tiddikjarah irritu u null.

L-ispejjeż tal-ewwel istanza għandhom jitħallsu kif deċiżi mit-Tribunal, u dawk tal-appell odjern għandhom ikunu a karigu tal-imsemmija soċjetà kjamata fil-kawża.

Moqrija.

Onor. Dr Lawrence Mintoff LL.D.
Imħallef

Rosemarie Calleja
Deputat Reġistratur